

DERDE WANDELING,

LANGS DEN ZUTFENSCHEN WEG, VAN

ARNHEM TOT DIEREN.

Wie, die immer, ook slechts een vlugtig togtje, door de Provincie Gelderland deed, blijft zich niet steeds met levendig genoegen den dag herinneren, op welken hij den weg tusschen Arnhem en Zutfen leerde kennen? Hoe verrukkelijk echter deze over het geheel moge wezen; het gedeelte tusschen de eerste dezer plaatsen en Dieren, welks beschouwing, naar ons oogmerk, ons thans alleen kan bezig houden, overtreft verreweg het overige, zoo niet in vruchtbaarheid; althans in fraaije beplanting en bevalligheid van gelaat. — Van Arnhem tot Dieren, eenen afstand van drie uren, slingert de weg, genoegzaam overal aan beide zijden met lommerrijke lanen omgeven, onder langs de keten van zacht glooiende heuvels heen, die aan deze zijde den IJssel omzoomen, en wier verschillende verwijdering, wier verscheidenheid van hoogte en plantsoen, de bekoorlijkste uitzigten opleveren. Alleen de zanderige grond, over welken deze weg doorgaans loopt, veroorzaakte voorheen den reiziger somwijlen eenigen hinder; maar ook dit is men nu, door de voor eenige jaren voltooide bestrating, geheel te boven gekomen.

Bijna aan het einde eener rij huizen, die hier de voorstad vormt, scheidt zich de weg in tweeën. De grootte Zutfensche weg loopt meer regts, en op denzelfden vinden wij, op een uur afstands, het dorp Velp; maar een

communicatie-weg, aan onze linkerhand, gaat van hier naar Rozendaal, van welke plaats men, binnen een vierendeel-uurs, te Velp weder op den Zutfenschen weg kan komen.

Het gedeelte van den Zutfenschen weg tusschen Arnhem en Velp vertoonde nog voor weinige jaren vele onbebouwde heidegronden, welke wij thans in korenland of dennenboschjes veranderd zien: drie beekjes, welke, van de hoogte komende, dezen weg doorsnijden, hebben tot die vrolijke verwisseling voorzeker het hunne bijgedragen. Wij zien hiervan al aanstonds eene proeve in het landgoed **RENNEN-ENK**, naar zekeren voormaligen bewoner, **JAN RENNEN**, aldus genaamd. In den aanvang der zeventiende eeuw droeg het nog den naam van *Voorholten*: het was van ouds een eigendom van het naburig klooster Monnikhuizen en werd als zoodanig, in den jare 1663, door de Staten des Kwartiers verkocht (1). Voor weinige jaren werd dit landgoed met veel jong plantsoen aanmerkelijk vergroot en verfraaid; het strekt zich, aan de linkerzijde van den weg, naar de hoogten uit, en levert, hoewel niet groot, vele aardige partijen, vele heerlijke vergezigten, op. In het jaar 1820 door den eigenaar van Klarenbeek aangekocht zijnde, heeft deze het bij dat aanzienlijk landgoed aangetrokken, en de ruime wandelpaden en rijwegen, die over de hoogten van Klarenbeek heenslingeren, tot hiertoe doen uitbreiden en tot een schoon geheel vereenigen.

Nog eer men aan Rennen-Enk genaderd is, valt het uitgestrekte landgoed **KLARENBEEK** in het oog. Het huis, aan beide zijden door hoog geboomte omgeven, ligt

(1) Volgens eene *Kaart van den Landmeter N. van Geelkerken* van het jaar 1650, op het stadhuis te Arnhem berustende; verg. met het *Boek der Resolutiën van de Gedeputeerde Staten des Veluwschen Kwartiers*.

op korten afstand ter linkerzijde van den straatweg, op welken het, over een aanmerkelijk stuk waters en verder over eene weide, het onbelemmerde uitzigt heeft. Achter het huis loopt de zoo even vermelde weg op Rozendaal, aan de overzijde van welken zich de boschachtige heuvels van Klarenbeek verheffen; zoodat dit landgoed door dezen weg in twee, beide zeer aanzienlijke, gedeelten gescheiden wordt. Deze beide ter wederzijde van den ouden Rozendaalschen weg gelegene gedeelten maakten te voren verschillende bezittingen uit, wier geschiedenis zich eerst omstreeks den aanvang der zeventiende eeuw vereenigt: zij vereischen daarom eene afzonderlijke beschrijving.

Dat gedeelte van het tegenwoordige Klarenbeek, hetwelk tusschen den Zutfenschen en den genoemden Rozendaalschen weg gelegen is, behoorde in den jare 1487 aan REINIER VAN DEN SANDE, die van twee hofsteden en verschillende, daar aan grenzende, langs de beek gelegene, landerijen door aankoop eigenaar was geworden; hij vereenigde dezelve onder den naam *Monnikhuizerbeek*, eene benaming, waarvan ons de reden weldra zal blijken. Deze nu reeds aanzienlijke bezitting werd in den jare 1573, door aankoop, het eigendom van zekeren GEORGE PROBACK, die van Aken herwaarts schijnt gekomen te zijn, en van zijne huisvrouw URSULA RIDDELERS. Nadat de laatste in 1580 of 1581 overleden, en alzoo de helft van het landgoed Monnikhuizerbeek op hare erfgenamen vervallen was, stonden deze allen hun aandeel in hetzelfde af aan hunnen mede-erfgenaam WILLEM HUIJGENS, toen of naderhand Burgemeester van Arnhem, die ook, in den jare 1600, de andere helft, welke aan G. PROBACK verbleven was, aankocht. Het schijnt dat de laatstgenoemde, ter voldoening van zijne schuldeischers, tot dezen verkoop genoodzaakt geweest zij; WILLEM HUIJGENS gaf hem echter de gansche hofstede,

voor éenen gulden 's jaars, gedurende zijn leven, in vruchtgebruik. De volgende eigenaar was de Ridder RUTGER HUIJGENS (waarschijnlijk de zoon van WILLEM), die met het oude Monnikhuizerbeek het grootste gedeelte van dit landgoed, voor zoo verre het aan de overzijde van den Rozendaalschen weg gelegen is, onder den naam van *Klarenbeek*, vereenigde (2).

In dit gedeelte, niet ver van den weg, omstreeks de plaats waar thans des boschwachters nederige woning staat, verrezen eenmaal de hooge muren van het aanzienlijk Karthuizer klooster MONNIKHUIZEN. Diepe, ver onder den grond voortlopende, kelders (3) geven een duister denkbeeld van de voormalige uitgestrektheid des gebouws; maar de geschiedenis bevat de sprekendste blijken van den ouden luister dezer stichting. — Het klooster Monnikhuizen was zijn aanwezen verschuldigd aan REINALD II, Graaf van Gelre, denzelfden, die zich met de van zijnen vader afgevallen steden vereenigde, hem gevankelijk deed bewaren, en, na hem gedurende eenen korten tijd op vrije voeten hersteld te hebben, tot zijnen dood toe opgesloten hield; denzelfden, die, naderhand, door Keizer LODEWIJK V, tot Hertog en Rijksvorst werd verheven. Het was na eene overwinning, in den jare 1328, op de Luikenaars bevochten,

(2) Alles uit de oorspronkelijke brieven, op den huize Klarenbeek berustende.

(3) Het volkssprookje wil, dat deze kelders voortloopen of voortgelopen hebben, tot in de kelders van Mariënburg, een huis, nagenoeg midden in de stad gelegen, hetwelk voormaals een convent van geestelijke zusters bevattede, die daardoor met de geestelijke heeren van Monnikhuizen gemeenschap hielden, of konden houden, zonder openlijk tot ergernis te verstrekken. Men zie *G. van Hasselt, Arnheimsche Oudheden*, deel I. bl. 190 en volg.

die tegen hunnen Bisschop, zijnen neef, waren opgestaan, eene overwinning, bij welke veel duizenden (4) sneuvelde, dat hij, ter verzoening van zoo veel vergoten bloed, vurnam, dit klooster te stichten. Men verhaalt, dat hij juist deze plaats daartoe uitkoos, op de verzekering van een oud man, die verklaarde, daár voor vele jaren kerkelijk feestgezag gehoord en eenen buitengewonen glans gezien te hebben; een abt, die den Graaf, toen hij deze verzekering kreeg, te paard vergezelde, steeg daarop dadelijk af, knielde neder en deed een gebed, na hetwelk hij eene stem hoorde, die tot hem sprak: »dit is mijne plaats!» (5) — Intusschen dagteekent de stichtingsbrief eerst van den jare 1342. Bij denzelven wordt aan het gesticht een voor dien tijd aanzienlijk inkomen uit de grafelijke domeinen op de Veluwe verzekerd. In lateren tijd werd Monnikhuizen, door Pausen, Bisschoppen en Hertogen, met aanzienlijke voorregten beschonken, als: eigen regtsgebied, vrijheid van schatting, van tollén, en diergelijke. KAREL VAN EGMOND, aan het bewind gekomen, bevestigde al deze voorregten, en toen hij later, tot goedmaking der kosten, welke zijne

(4) 4000 of 32000: zoo veel verschillen de geschiedverhalen! — Zie *Pontanus l. l. lib. VII. p. 211.* en *Slichtenhorst, Geldersche geschiedenissen*, VII. boek, bl. 120.

(5) *Van Spaen, Hist. van Gelderland*, deel I. bl. 537, 538. — De oude man kan zeer wel gelijk gehad hebben; want de plaats was reeds in de dertiende eeuw onder den naam van *Monnikhuizen* bekend en behoorde aan de abdij van Prume. Waarschijnlijk hadden er zich reeds in de vroegste tijden eenige monniken neêrgezet, en in het een of ander gebouw zamen gewoond, hetwelk van daar den naam van *het Monnikenhuis* droeg, en misschien vervallen of bij weinigen bekend was, toen Graaf REINALD op dezelfde plaats het beroemde Karthuiser klooster begon te stichten. Zie *Bondam, Charterboek*, bl. 324 de noot (i).

oorlogen, zijne reizen, zijne deftige hofhouding veroorzaakten, van Monnikhuizen aanzienlijke sommen opnam, verpandde hij daarvoor aan dat klooster onderscheidene domeingoederen, waaronder ook al zijne rijke inkomsten uit het Nijbroek op de Veluwe, ja zelfs het rigterambt van die plaats. Wij zagen vroeger (6), dat een gedeelte van zijn stoffelijk overblijfsel hier ter aarde besteld werd; reeds te voren waren er Hertog WILLEM VAN GULIK en zijne gemalin, KATHARINA VAN BELJEREN, begraven. Onder meer andere Vorsten, zonderde Hertog ARNOLD, de grootvader van KAREL, zich hier meermalen van het gewoel der wereld af, om zich in dit stil verblijf aan godsdienstige verrigtingen of cenzame bespiegelingen over te geven (7). — Zoo was Monnikhuizen, onder de kloosters dezes lands, in groot aanzien, tot dat, toen de Godsdienst-hervorming tot hiertoe was doorgedrongen, en, door de voorstanders der gewetensvrijheid, de wapenen tegen de onderdrukkende Spanjaarden opgevat waren, de Karthuizers, in den jare 1572, genoodzaakt werden, dit hun verblijf te verlaten en zich vier jaren lang in onderscheidene gehuurde huizen binnen Arnhem te behelpen: daár kochten zij, in den jare 1576, van den Heer van Middagten, een huis en hofstede in de Ketelstraat aan (8), in hetwelk zij verbleven, tot dat zij zich, bij de vestiging der hervorming in deze stad, verstrooiden, en naar

(6) Hier voor bl. 25;

(7) Zie *Slichtenhorst, Tooneel*; bl. 97; en *G. van Hasselt, Arnheemsche Oudheden*, deel III. bl. 120.

(8) Eigenlijk verkregen zij het in ruil, tegen eenige landerijen; het is een gedeelte van dat huis, hetwelk thans de burgerweezen bewonen; het werd, namelijk, aan deze in 1616 in ruil gegeven, voor de woningen der Kanoniken van St. Walburg, die zij te voren betrokken hadden. Zie hier voor bl. 29.

Brabant of Duitschland de wijk namen (9). De kloostergebouwen, die reeds veel door den oorlog geleden hadden, werden sedert afgebroken, en de steenen tot herstelling der stads vestingwerken en andere einden gebruikt (10), terwijl de verdere goederen, gelijk die van de overige geestelijke gestichten op de Veluwe, aan de domeinen van dat Kwartier vervielen.

Wij zagen reeds (11), dat de Ridder RUTGER HUIJGENS, in den aanvang der zeventiende eeuw, eigenaar was van het goed Monnikhuizerbeek. Reeds in de jaren 1625 en 1628 had hij, van de Staten des Kwartiers van Veluwe, de rijke waterwellen bij Monnikhuizen (12), met de vijvers en verschillende daaromtrent gelegene landerijen, in erf-pacht bekomen, en hij vermeerderde deze bezitting in het jaar 1635, met meer andere hier aan grenzende landerijen van het voormalige klooster. Dit alles vergrootte hij sedert nog door eenige heedvelden, welke hij van de stad in eigendom bekwam, alsmede door het aankopen van vele hieromtrent gelegene goederen, welke vroeger aan de abdij van Prume, daarna aan Graaf ERNST KAZIMIR VAN KASSAU-KATZENELLBOGEN toebehoord hadden. Het een en ander vereenigde hij, onder den naam van *Klarenbeek*, met het oude Monnikhuizerbeek, en leide daarop, in het gedeelte dat aan de linkerzijde van den ouden Rozendaalschen weg gelegen is, een prachtig bosch aan, van opgaande eiken en beuken; door eene dubbele

(9) Uit aantekeningen, mij door den heer G. van Hasselt medegedeeld.

(10) *Kronijk van Arnhem*, bl. 233. Raadsignaat van 1587, fol. 5.

(11) Hier voor bl. 96.

(12) Over de hier ontspringende beek heeft de eigenaar van dit landgoed alnog de vrije beschikking.

rij beuken boomen geheel omringd (13), een bosch, welks zware stammen, welks ondoordringbaar lommer, welks ontzagverwekkende trotschheid, tot op onzen tijd de bewondering der vreemdelingen boeide, terwijl het den inwoners van Arnhem, in den zomer, digt in de nabijheid hunner stad, de bekoorlijkste wandeling aanbod.

Toen, in den jare 1672, **LODEWIJK XIV**, Koning van Frankrijk, ook Gelderland bemagtigd had, was de toenmalige eigenaar van dit landgoed, de heer **WILLEM GOOSWIJN HULJGENS**, met meer andere aanzienlijken, naar Holland geweken. De Koning ondertusschen bevolen hebbende, dat alle uitgewekenen, op verbeurte van hunne inkomsten, binnen eenen bepaalden tijd moesten terugkomen, terwijl, bij gebreke daarvan, hunne bosschen vernield en hunne gebouwen afgebrand zouden worden; zonde ook Klarenbeek in dit lot hebben moeten deelen en aan het geweld des krijgsvolks zijn prijs gegeven geworden, zoo niet zekere **MEVROUW VAN NIEVENHEIM** eene aanzienlijke som ten behoeve der koninklijke schatkist gestort had, waarvoor de Koning aan haar zijn regt op hetzelfde afstond, zoodat het toen, als werkelijk aan eenen zijner onderdanen toebehorende, beschouwd konde worden (14).

Naderhand is Klarenbeek door huwelijk gekomen in het huis van **VAN DER HELL**, en van daar in dat van den **BARON VAN WIJNBERGEN**, tot dat het, in den jare 1739, het eigendom werd van **Jonkheer PIETER BOUT**, Afgevaar-

(13) Alles uit de oorspronkelijke stukken, op den huize Klarenbeek berustende.

(14) Het oorspronkelijke stuk, waaruit dit blijkt, alnog in het archief van den huize Klarenbeek berustende, laten wij hier achter volgen, *bijlage*, *lett. B*, als bijdrage tot de geschiedenis der Fransche tirannij van die dagen.

digde ter vergadering van Hun Hoog Mogenden wegens de Provincie Zeeland. Deze heeft het tusschen den Zutphenschen en den Rozendaalschen weg gelegene gedeelte, dat voormaals tot Monnikhuizerbeek behoord had, geheel nieuw doen aanleggen, en met eene menigte fonteinen en ander waterwerk versieren. Deze aanleg, hoewel, naar den toenmaligen smaak, zeer stijf en gedwongen, bevattede echter, in de hoogstspringende fonteinen van dezen omtrek en andere kostbare waterwerken, veel bezienswaardigs. — De volgende eigenaar was de Heer JAN VAN ROSEVELD, Oud-Raad van Vlaanderen, die, tusschen de jaren 1780 en 1788, het weleer door RUTGER HUIJGENS aangelegde bosch grootendeels deed omhakken en uitroeijen, en den grond met eiken hakhout deed beplanten, of tot bouwland toebereiden (15). Na nog tweemaal van eigenaar verwisseld te zijn, kwam Klarenbeek, in den jare 1807, door koop, aan den Baron J. VAN PALLANDT VAN WALFORT, thans honorair Kamerheer van Z. M. den Koning en Lid der Gedeputeerde Staten van Gelderland, die verschillende, bij eenen vorigen verkoop van hetzelfde afgescheidene, gedeelten, er mede hereenigde (16), en alzoo eene bezitting van omstreeks drie honderd morgen lands daarstelde, welke onlangs door den aankoop van eene uitgebreide streek heidegrond nog aanmerkelijk vergroot werd, waardoor zich nu deze plaats van den Zutphenschen tot den Apeldorenschen straatweg, en langs den laatstgenoemden ter lengte van bijna twee uren gaans, uitstrekt. De aanleg van den Heer BOUT werd door

(15) Hij kocht dit landgoed voor *f*105,000, en verkocht het in 1788 voor *f*95,000, na voor omstreeks *f*100,000 hout te hebben doen vallen.

(16) Uit oorspronkelijke stukken, op den huize Klarenbeek.

den tegenwoordigen eigenaar naar den thans heerschenden meer kieschen en ongedwongen smaak veranderd, waarbij echter veel waterwerken en zware boomen hebben moeten verdwijnen; en, waar te voren het bosch prijkte, zijn nu ruime, over de hoogten en laagten slingerende wegen aangelegd, die zich, zoo wel door verscheidenheid van plantsoen, hier en daar van bouwland afgewisseld, als door uitgestrekte vergezigten, onderscheiden. — Terwijl de wandeling in den omtrek van het huis voor het algemeen gesloten is, staat het aan een ieder vrij, aan de overzijde van den meermalen genoemden communicatie-weg naar Rozendaal, van dezelve gebruik te maken; ja zelfs stelt de eigenaar de wandelaars in de gelegenheid, om zich, bij den aldaar wonenden boschwachter, ververschingen te verschaffen, wier genot men hier meer dan verdubbeld smaken kan, hetzij in eene koele plaats onder het digte lommer, aan alle zijden door hoogten ingesloten, of op eenen heuvel, van waar men, langs den zacht afhellenden grond, op den vijver aan deszelfs voet, een verrukkelijk uitzigt geniet, of bij eene stille waterkom, door zwaar geboomte omringd. Maar bekoorlijk vooral is de wandeling naar de hoogte, langs de wegen, die voorbedachtelijk zoo breed en langzaam opgaande zijn aangelegd, dat zij door rijtuigen kunnen gebruikt worden. Éene plaats in het bijzonder, kenbaar door eene groote steenen tafel, die zich daar bevindt, onderscheidt zich door het heerlijk uitzigt, hetwelk zij aanbiedt, langs de wél beplante, met slingerpaden doorsneden glooijing der heuvels, over eene vallei, in welke verschillende lanen de vruchtbare rogge- en boekweitvelden doorkruisen, op de altijd groene Betuwe, door den veelkronkelenden Rijn omzoomd, en in het verschiert door de Nijmeegsche, Kieefsche en Eltensche gebergten bepaald. Op deze plaats vooral zal men deelen

in het gevoel des dichters (17), daar hij verrukt uitboezemt :

Hier, op der bergen top, hief eens in vromer tijden

Een klooster dak en spits uit 't omgelegen woud,

En, biddend in hun cel, zag 't oog der Godgewijden

Het heerlijk schouwtooneel, dat zich alom ontvouwt.

Die Betuw, rijk en ruim, bezaaid met torentansen,

Die Rijn, wiens zilvren band zich langs haar zoomen windt;

Die schaduw en dat licht; die wisseling van glansen;

Dat blaauwend Kleefsch gebergt, waar 't oog een rustpunt vindt;

O, 't predikt al hier God, zijn liefde en magt te gader:

O, 't stemt hier alles 't hart tot lofzang en gebeên!

Waar ooit een tempel rees voor Hem, den Hemelvader, --

Nooit rees op heil'ger grond, dan op dit plekje, er een!

Helaas! hij is niet meer! verstoven zijn zijn' puinen,

Des wand'laars zoekend oog vindt zelfs zijn grondvest niet,

En 't statig mastbosch ruischt met hoog getopte kruinen,

Waar eens 't gewelf weérklonk van 't rollend tempellied. --

Maar schoon Gods tempel viel; zijn priesters zijn gebleven,

En 't lof- en dank-gebed rijst hier, gelijk weleer:

Want hij, wiens dronken blik dit schouwspel rond mag zweyen,

En die als mensch gevoelt, hij valt aanbiddeend neêr!

Van hier kan men nu, in verschillende rigtingen, de heerlijke dreven van dit landgoed doorkruisen: men kan eensklaps langs eene aanmerkelijke steilte, bij den naam van *de Reuzen-trappen* bekend, in een digt belommerd dal nederdalen; of ook den breeden weg vervolgen, die langs de zacht glooiende hoogten, door digt boomgewas, langzaam naar

(17) De heer Mr. *A. Boxman*, die mij deze dichtregelen ter plaatsing wel heeft willen afstaan. -- Het klooster stond juist niet boven op den berg: men vergunne den dichter deze vrijheid.

beneden voert; of wel de wandeling nog ver uitstrekken door het telkens met vruchtbaar bouwland afwisselende bosch, waar den wandelaar, hier het dichtste lommer beidt, elders eene eenvoudige rustplaats hem noodigt, om in stille verrukking de bevalligheden der omringende natuur gade te slaan; overal iedere nieuwe beschouwing het oog op te voren onopgemerkt schoon met vernieuwd welgevallen doet rusten.

Digt aan Klarenbeek, noordwaarts van hetzelfde, grenst een ander landgoed, **ANGERESTEIN** of *Angelestein* geheeten. Onder deze laatste benaming komt het reeds voor in den jare 1487, als de bezitting van zekeren **JOHAN COSTER**: die wegens eenen weg over hetzelfde met het naburige klooster Bethanië in verschil was (18). Twee eeuwen later behoorde de plaats aan **ENGELBERT ENGELN**, van wien men weet, dat hij eenen door de Franschen in 1672 afgebranden papiermolen weder deed optimmeren. Zij heeft thans, met de bouwlanden, die er bij behooren, eene uitgestrektheid van meer dan 450 morgen, waar onder ruim 300 morgen heidegrond. De tuinen, van veel loopend water doorsneden, liggen aan de rechterzijde van den weg; zij bieden, op eene niet zeer groote uitgebreidheid gronds, eene wandelplaats vol verscheidenheid aan, van welke het aan niemand, die zich vooraf daartoe bij den tuinman aanmeldt, geweigerd wordt, gebruik te maken. — Het huis, uit diepe grachten oprijzende, heeft, over een' vijver en verder over eene door snelvlietende kronkelende beken doorsneden kunstweide, het uitzigt op den grooten weg bij **Rennen-Enk**; aan de andere zijden is het omgeven door hoog geboomte. Deftige lanen omringen verschillende vijvers door velerlei fonteinwerk verlevendigd. Ter linkerzijde, onder het statige donker van

(18) Uit *Stads Boek van Ordelen*, aan mij medegedeeld door den heer *G. van Hasselt*.

het lommerrijk geboomte, werpt een ijsfontein haren dikken sneeuw witten straal omhoog. Verder af, in een slingerbosch, vindt men de rijke bronnen, waar het water, helder als het zuiverste kristal, in laagten, deels door de overhangende takken van breede beuken overschaduwd, uit den grond ontspringt, van alle zijden te zamen vloeit, zich weldra tot eene aanzienlijke beek vereenigt, en zich uitstort in den vijver, uit welken de fonteynen haar water ontleenen.

Van Angerestein op den grooten weg terug gekomen, ontwaart men terstond, ter regterzijde van denzelven, bijna regt tegen over Rennen-Enk, het landgoed PRESIKHAAF. Het was in den aanvang der veertiende eeuw bekend onder den naam van *Presinkhof* (19), waarschijnlijk naar eenen voormaligen eigenaar PRESINK dus genoemd. Het gaf, naar het schijnt, den naam aan het aanzienlijk geslacht VAN PRESINKHAVE. Het was SANDER VAN PRESINKHAVE, die er in 1442 het eerst door den Heer van Hemmen mede beleend werd, aan welk huis deze plaats leenroerig gebleven is tot in den jare 1646, daar de toenmalige eigenaar, ARNOLD VAN DANS, dezelve van de leenpligt vrijkocht (20). Maar eene aanwinst van anderen aard viel Presikhaaf ten deel, toen deszelfs eigenaar het, in den aanvang der voorgaande eeuw, door den aankoop van het naburig erf BETHANIE vergrootte.

Dit Bethanië was de grond, waar, in 1419, door Hertog REINALD IV, een nonnenklooster van dien naam, van de Augustijner orde, werd gesticht; het werd echter niet ingewijd voor den jare 1426: deszelfs eerste Prior was JOANNES

(19) Dit blijkt uit eene *rekening van den jare 1315*.

(20) Uit de oorspronkelijke perkamenten brieven, op den huize Presikhaaf berustende.

à KEMPIS, broeder van den beroemden THOMAS à KEMPIS (21). Wij zagen reeds, dat het in lateren tijd met eenige versierselen uit de kerk van Hulkestein werd begiftigd (22). De kloosterlingen, onder de beroeringen des tijds, in het laatst der zestiende eeuw, genoodzaakt zijnde, den euvelmoed der krijgslieden te ontwijken, betrokken eene gehuurde woning in de stad, terwijl de kloostergebouwen, waarvan echter in het midden der vorige eeuw nog eenige bouwvallen overig waren, werden verwoest en afgebroken (23).

Eene landmanswoning vervangt thans het voormalige geestelijke gesticht. — Het moderne heerenhuis, op de grondslagen van het oude gebouw opgetrokken, heeft over vruchtbaar bouwland een ruim uitzigt, langs den grooten weg, tegen de hoogten van Rennen-Enk, en is omgeven door bevallige wandeldreven, van breed loopend water doorsneden en door allerlei fraai plantsoen belommerd.

Dit water ontvangt zijnen meesten toevoer uit een beekje, hetwelk, een weinig verder dan Presikhaaf, den grooten weg doorsnijdt. Het heeft hier, zoo aan de linkerzijde van dien weg, waar het achter Rennen-Enk aan den voet der Roendaalsche bergen ontspringt, als ter regterzijde van denzelfden, waar het, uit andere, en daaronder ongemeen rijke watersprongen, meerderen toevoer verkrijgt, aanleiding gegeven tot het daarstellen van twee plaatsjes, beiden wel klein van omvang, maar uitmuntende door smaakvol aangelegde wandelpaden, op ongelijken afstand langs de beide oevers van het beekje slingerende, en vooral verlevendigd door dat beekje zelf, hetwelk, hoewel zoo nabij den grooten

(21) *Kerkelijke Oudheden der Vereenigde Provinciën*, deel II. bl. 421-426.

(22) Hier voor bl. 39.

(23) *G. van Hasselt, Arnheemsche Oudheden*, deel II. bl. 51.

weg ontspringende, reeds eer het dien bereikt heeft, meer dan éenen waterval vormt, en ook hier reeds den oorsprong geeft aan verschillende kleine vijvers, wier onregelmatige boorden doorgaans met keur van bloeiende heestorgewassen omzoomd zijn.

Weinig verder, aan de regter zijde van den weg, ziet men de gebouwen van **OMMERSHOF** en **LARESTEIN** even uit het lommer te voorschijn komen. Deze beide plaatsjes grenzen aan elkander, en, hoewel grootendeels op eenen vlakken grond gelegen, zal men zich de wandeling over dezelve niet beklagen, daar er een losse ongedwongen aanleg niet weinige bekoorlijke plekjes oplevert. Op beiden zijn, van tijd tot tijd, bij het omdelven van den grond, Romeinsche munten en penningen gevonden; inzonderheid op Larestein die allereeldzaamste gouden penning, met de beeldtenis van de Keizerin **GALLA PLACIDIA**, welke thans in het koninklijk Penningkabinet te 's Gravenhage bewaard wordt en een van deszelfs schoonste sieraaden uitmaakt (24).

Schuins tegen over Larestein, aan de linkerzijde van den grooten weg, ligt het landgoed **DAALHUIZEN**, dat reeds in den jare 1473 als een bosch bekend was (25). Het was het buitenverblijf van den geleerden **GERARD VAN HASSELT**, wiens verdiensten in het vak van vaderlandsche

(24) Zie *De Jonge, Notice sur le cabinet des médailles*, pag. 99. verg. *G. van Hasselt, Arnheemsche Oudheden*, deel IV. bl. 1. en *Kiliani Lexicon etymologicum* in de *Aanteek.* op het woord **DONDERSTEEN**.

(25) Immers men vindt, in eene *rekening van dat jaar*, van den afgebranden Dalhout bij Velp gewaagd, die, met meer andere heidegronden, door de schaapherders aangestoken was.

geschied- en oudheidkunde algemeen erkend zijn (26). Het gelukte denzelfden, van tijd tot tijd, aanzienlijke overblijfsels der oudheid en verkalkte of versteende natuur-voortbrengselen hier te doen opdelfen en te verzamelen, waaronder allerzeldzaamste Romeinsche munten, urnen of lijkbussen, en werpspiesen (*frameae*), hoedanigen door de oudste bewoners dezer gewesten gebruikt werden; voorts verkalkte koraalgewassen, ammonshorens, en indruksele van zeeschelpen, allen van groote omwentelingen op de oppervlakte des aardbodems getuigende; ook zoogenoemde arends- of rammelsteenen, en andere spelingen der natuur in onbewerkte wezens. — Men kan zich van hier, des verkiezende, door een bevallig eikenboschje, tot dit landgoed behoorende, langs eenen korteren weg, naar Rozendaal en Beekhuizen begeven.

Maar volgen wij den grooten weg, dan bevinden wij ons na weinige schreden in het dorp Velp, en van hier leidt terstond eene breede laan, den straatweg ter linkerzijde verlatende, naar de heerlijkheid ROZENDAAL. Op de grenzen dezer heerlijkheid wordt die laan door eene andere doorsneden, welke zich, zoo ver het oog reikt, ter weerszijde over de hoogten heenstrekt en geheel het voormalig grondgebied van Rozendaal omringt. Hare lengte wordt op 6 uren gaans geschat, en, niettegenstaande zij over verschillende, meestal echter zanderigen heidegrond, loopt en op veel plaatsen aan alle zijden aan den wind blootgesteld is, heeft men echter hier en daar gelegenheid, er bijzonder zware berken en beuken in op te merken.

(26) Hij werd, in het jaar 1825, door den dood aan zijnen geleerden werkkring ontrukkt. 's Mans schriften, in deze bladen meermalen aangehaald, verdienen althans geenen Gelderschen vreemd te zijn.

Ook van deze plaats verliest zich de geschiedenis in de duisternis der middeleeuwen. Intusschen is het zeker, dat zij reeds in den aanvang der veertiende eeuw (27) op de Veluwe de aanzienlijkste bezitting der Geldersche Graven uitmaakte. Deze hadden er van tijd tot tijd hunne hofhouding: want de Vorsten, toenmaals nog geene vaste verblijfplaats hebbende, hielden zich, nu in het een, dan in het ander, der met muren en wallen versterkte huizen, sloten of burgen op, welke door hun gebied verspreid lagen. Zulk een grafelijk hof of slot was ook Rozendaal, aanzienlijk door de rijke inkomsten, die er aan verbonden waren, en uitlokkend daarenboven door zijne gunstige ligging voor de geliefkoosde jagtvermaken. Het ontbreekt niet aan menigvuldige bewijzen, dat de ongelukkige Graaf REINALD I. (die onder anderen het verdriet had, dat zijn zoon met het grootste gedeelte zijner onderdanen tegen hem zamen-spande en hem tot zijnen dood toe gevangen hield) verscheiden malen gedurende eenige dagen te Rozendaal ver-wijlde en er gastmalen aanrigtte (28). Ook zijn zoon en opvolger, REINALD II, maakte van deze heerlijke bezitting

(27) De heer *G. van Hasselt*, in een werk, getiteld: *Rozendaal als de prachtigste bezitting van de Geldersche Graven en Hertogen bekend gemaakt*, alle oorkonden bijeenverzameld en letterlijk hebbende doen afdrukken, welke hij in de archieven van het hof, van de rekenkamer en van de stad omtrent Rozendaal had kunnen opsporen, heeft men zich bij het volgende geschied-verhaal doorgaans daarvan bediend, zonder dat het noodig ware, dat werk gedurig aan te halen. Hier en daar zijn echter andere bronnen gebruikt, welke afzonderlijk aangewezen worden.

(28) In eene rekening van het jaar 1315 worden niet minder dan zes en twintig ossen verantwoord, die ten dienste des Hertogs naar Rozendaal gezonden waren.

veelvuldig gebruik: nog zijn er brieven voorhanden, door hem in den jare 1318, als *zoon des Graven van Gelre* (29); op Rozendaal gedagteekend. Den geheelen winter van het jaar 1335 en een groot gedeelte van den daarop volgenden zomer bragt hij te Rozendaal door: in de maand Junij van dat jaar was daar een zeer aanzienlijk gezelschap vereenigd, bestaande in den Bisschop van Utrecht, den Graaf van Kleef en veel andere edele Heeren en Vrouwen, bij welke gelegenheid hier omstreeks een steekspel (het meest geliefkoosde vermaak van de grooten in dien tijd) gehouden werd (30). REINALD II., bragt niet weinig toe tot verbetering en verfraaijing van het slot; immers, de oude oorkonden gewagen van eene groote menigte bouwstoffen, welke omtrent dien tijd naar Rozendaal gevoerd werden, gelijk ook van het herstellen der vijvers en het plaatsen van zwanen in dezelve. Maar vooral schijnt dit werk door zijne gemalin ELEONORA, dochter des Konings van Engeland, in de laatste jaren van het leven des Hertogs, gedurende welke zij doorgaans te Rozendaal afgezonderd leefde, en ook na deszelfs overlijden, dat in 1343 voorviel, behartigd te zijn. Maar ook de Hertogin werd door den dood in het geheel volvoeren van haar ontwerp verhinderd (31), en in den bloedigen burgerkrijg, die, niet lang na haar overlijden, Gelderland jammerlijk verscheurde, werd de door haar aangevangen bouw niet alleen niet voltooid, maar

(29) Het is bekend, dat hij, bij het leven zijns vaders het grafelijk bewind bemagtigd hebbende, zich zelve *zoon des Graven van Gelre* noemde.

(30) Zie *Van Spaen, Hist. van Gelderland*, deel I. bl. 489, 490. *Van Hasselt, Rozendaal*, bl. 22.

(31) Zie *Pontanus l. l. lib. p. 249 et 266.*

grootendeels zelfs door de vlammen verteerd (32), terwijl, naar het scheen, een gedeelte alleen onaangeroerd bleef, om kort daarna van den onverzoenlijksten broederhaat te getuigen: want Hertog REINALD III. werd er vijf jaren lang gevangen gehouden door zijnen heerschzuchtigen broeder EDUARD, voor wien hij, na eenen langdurigen strijd, had moeten onderdoen. — De volgende Hertogen, uit het huis van GULIK en uit dat van EGMOND gesproten, hadden te Rozendaal veelal eene aanzienlijke hofhouding, aan de gewone overdaad en wansmaak dier dagen geëvenredigd. Onder de Hertogen WILLEM en REINALD VAN GULIK werd het huis nagenoeg geheel nieuw opgebouwd; ook vindt men omstreeks dezen tijd van het graven van vijvers en van eene fontein gewaagd: dat echter de groote toren, die toen gebouwd werd, geheel dezelfde zou zijn, welke thans nog bestaat, is niet te denken (33). Reeds in het laatst der veertiende eeuw was hier eene, voor dien tijd niet onaanzienlijke, diergaarde; men vond 'er niet alleen papegaaijen en andere vreemde vogelen, maar vooral ook leeuwen (34). In het jaar 1388 wordt van eene kapél te Rozendaal ge-

(32) *Slichtenhorst*, *Tooneel des lands van Gelre*, bl. 114.

(33) Reeds in 1438 werd geklaagd, dat het muurwerk van den grooten toren door het water uitgeeten was.

(34) Volgens de rekeningen van des Hertogs hofmeester van dien tijd. — De leeuwen behoorden in dien tijd, bij de grooten, onder de voorwerpen van weelde. Zij werden met schapenvleesch gespijsd. De hertog van Gelre had, behalve te Rozendaal, ook te Grave, eene verzameling van deze dieren. Deze gebruikten, gedurende de vijf laatste maanden van het jaar 1389, op weinig na tweehonderd schapen. Voor die, welke te Rozendaal werden onderhouden, waren, van October 1398 tot Julij 1399, twee honderd zes en zestig schapen geslagt.

gesproken, en reeds in 1432 was er eene klok en een uurwerk. — Hertog ARNOLD, in den jare 1441 gedrongen zijnde, tot het verbond toe te treden, hetwelk eenige steden en edelen ter staving van hunnen invloed op het landsbestuur aangegaan hadden, vergunde daarbij tevens, dat de ingezetenen, die zich door de uitspraken zijner Amblieden in de Kwartieren van Arnhem en van Zutfen verongelijkt bevonden, zich met hunne bezwaren aan zijn hof te Rozendaal konden wenden. Toen dezelfde Hertog zich genoodzaakt zag, tot goedmaking der zware schulden, waarin zijne bestendige oorlogen hem dompelden en tot wier voldoening de afgeperste zware schattingen niet meer toereikend waren, eene menigte van sloten en heerlijkheden, ja zelfs, voor een groot gedeelte, zijn zilveren huisraad en zijne kleinooden te verpanden, bleef Rozendaal daarvan geenszins uitgezonderd: hij verpandde de inkomsten dezer heerlijkheid, in 1461, aan haren Burggraaf en Ambtman KLAAS VAN ALLER (35), zich echter het gebruik van het huis, of den burg, als verschansing in oorlogstijd, voorbehoudende. — Niet lang hierna deelde het ook werkelijk in de rampen des krijgs; want na den dood van Hertog ARNOLD, die in 1473 voorviel, werd dit gewest veel jaren lang door vreeselijke onlusten beroerd, daar de huizen

(35) Het ambt van zulk eenen *Burggraaf*, *Burgseet* of *Slotvoogd* bestond hoofdzakelijk daarin, dat hij zijnen burg en deszelfs onderhoorigheid voor alle vreemd geweld moest bewaren, de inkomsten daarvan opbeuren en besturen, uit dezelve de kosten der hofhouding goedmaken, van het overige behoorlijke rekenschap doen, en in het algemeen over alles een goed toezigt houden. — Reeds vroeger dan 1461, was het Burggraafschap van Rozendaal aan een ander verpand geweest, en reeds in 1413 vindt men HUBERT WOLFF als Burggraaf te Rozendaal genoemd.

van Bourgondië, van Oostenrijk, van Egmond en van Kleef elkander hun wezenlijk of vermeend regt op het hertogdom gewapenderhand betwistten, en in dezen strijd het gansche land en de naburige Vorsten deden deelen. In het verdrag van den jare 1479, bij hetwelk, door de Staten des lands, aan den Bisschop van Munster, de voogdij over den jongen KAREL VAN EGMOND en zijne zuster opgedragen werd, wordt, onder de steden en sloten, die als ten waarborg voor de uitvoering des verdrags in zijne handen zouden gesteld worden, uitdrukkelijk melding gemaakt van Rozendaal; en in 1482, toen op nieuw hier het oorlogsvuur woedde, werd deze plaats, door den Hertog van Kleef, na een beleg van veertien dagen veroverd (36). Ook eenige jaren daarna zag het hier nog zeer oorlogzuchtig uit, daar PELGRIM DE VOS VAN STEENWIJK, door den Aartshertog MAXIMILIAAN tot Burggraaf aangesteld, met last, om Rozendaal voor vreemd geweld te bewaren, van tijd tot tijd, op dezen burg vijandelijk aangerand werd, zoodat hij genoodzaakt was, om, in het jaar 1488, met de stad Arnhem, een verdrag van onderlinge bescherming aan te gaan. — KAREL VAN EGMOND, in 1492 uit zijne gevangenis in Frankrijk ontslagen en, ten spijt zijner vijanden, dadelijk voor Hertog erkend zijnde, geraakte daarbij ook in het bezit van Rozendaal; echter moest hij tot bewaring van den burg, gedurende de volgende jaren van onrust, niet weinig kosten aanwenden; en eindelijk nog zien, dat de zoon van MAXIMILIAAN, FILIPS I, Koning van Kastilië, dien in den jare 1505 bemagtigde. In dit zelfde jaar werd tusschen dezen FILIPS en onzen Hertog KAREL te Rozendaal een verdrag geteekend, waarbij KAREL zich voor FILIPS vernederde, het grootste gedeelte van Gelderland in deszelfs handen liet en

(36) *Matthaei analecta*, vol. I. p. 483.

beloven moest, den Koning op eene reis naar Spanje te vergezellen, waarvoor deze hem een aanzienlijk jaargeld en bescherming toezeide (37). Maar de looze Hertog wist, na reeds eene aanmerkelijke som ontvangen te hebben, den Koning te Antwerpen te verschalken: hij ontsnapte, terwijl de toebereidselen tot de reis naar Spanje gemaakt werden, en kreeg, met behulp van Frankrijk, verscheidene Geldersche plaatsen, waaronder ook Wageningen, weder in zijne magt: het schijnt echter, dat hij Rozendaal niet voor het jaar 1511 herwonnen hebbe (38). Vijf jaren daarna verpandde hij zijn huis Rozendaal, met al deszelfs inkomsten, aan GERRIT VAN SCHERPENZEEL genoemd PALICK, zijnen Drost van Veluwe, voor de sommen, welke deze besteden zou tot het herstellen van den nu geheel verwoesten en vervallen burg, waar niets meer dan de bloote muren van overig waren. Maar in den jare 1536 gaf hij de plaats, met de hooge heerlijkheid en al haar verder toebehooren, waaronder ook de zich buiten Rozendaal uitstrekkende jagt en visscherij, aan WILLEM VAN SCHERPENZEEL, den zoon van GERRIT, als eene erfelijke bezitting, in vollen eigendom, onder voorwaarde nogtans, dat, zoo deze WILLEM of zijne kindskinderen kwamen te overlijden, zonder wettige afstammelingen na te laten, het goed alsdan weder aan des Hertogs nakomelingen of erfgenamen zoude vervallen (39).

(38) Koning FILIPS hield toen te Rozendaal zijn hoofdleger: KARTEL deed dáár voor hem een' voetval. De brief, waarbij de Koning den Hertog van zijne bescherming verzekert, voert ten onderschrift: *donné en notre Chastel de Rosendale.* -- Zie ook *Pontanus*, l. l. p. 630, 631.

(38) Arnhem zelf kreeg hij eerst in 1514 door eene krijgslist terug.

(29) Zie dit belangrijk charter hier achter als *bijlage*, *lett. C.*

WILLEM VAN SCHERPENZEEL deed naderhand veel moeite; om van deze laatste bepaling ontheven te worden, en, toen Keizer KAREL V. nog nauwelijks Gelderland bemagtigd had, wendde hij zich tot dat einde aan deszelfs zuster, de Landvoogdesse MARIA, zijn verzoek aandringende, door haar in het breede voor te stellen, dat niet alleen hetgene hij en zijn vader aan het huis Rozendaal gebouwd hadden, maar ook zijne goederen te Scherpenzeel, waren afgebrand geworden, door des Keizers vijanden, welke hij met al zijne magt had helpen bedwingen; dat nu de voor een groot gedeelte reeds te voren ten behoeve van anderen bezwaarde inkomsten der heerlijkheid Rozendaal niet toereikend waren, om het geheel vervallen huis aldaar te herstellen, en dat hij alzoo hiertoe genoodzaakt zoude zijn, zijn eigen erfgoed te verkoopen, hetwelk daarenboven reeds door zijnen vader, ten behoeve van Hertog KAREL, zeer met schulden bezwaard was (40): dan, ofschoon dit verzoek zelf zonder gevolg is gebleven, bevestigde de Keizer echter de heerlijkheid van Rozendaal, in hare oude voorregten en vrijheden, terwijl hij beloofde, haren eigenaar voortaan met geene nieuwe belasting te zullen bezwaren, nadat die zijn aandeel gedragen had in de aanzienlijke schatting, welke te dien tijde, tot inlossing der verpande domeinen, moest opgebracht worden (41). — In den jare 1579 werd Rozendaal door de kinderen van WILLEM VAN SCHERPENZEEL verkocht aan den heer DERK VAN DORTH, in wiens huis deze plaats bleef tot op het jaar 1632, toen de Baron ROBERT VAN ARNHEM er, door zijn huwelijk met ERMGARD ELISABETH

(40) Volgens eene gelijktijdige kopij, op den huize Rozendaal berustende.

(41) Naar den oorspronkelijken perkamenten brief, nog onder de archieven van den huize Rozendaal berustende.

VAN BORTH, eigenaar van werd. Hunne dochter JOHANNA MARGARETHA VAN ARNHEM huwde in 1667 met haren neef JOHAN VAN ARNHEM, en in 1720 kinderloos overleden zijnde, liet zij de heerlijkheid Rozendaal, bij testament, na aan den Baron LUBBERT ADOLF TORK, in wiens geslacht dezelve tot heden toe gebleven is, terwijl de Staten der Provincie, in den jare 1722, van al hunn regt op Rozendaal afstand gedaan hebben. — JOHAN VAN ARNHEM, dezelfde, van wien omstreeks den aanvang der voorgaande eeuw eenige dichtkundige werken het licht zagen, bragt veel toe tot verfraaijing der uitgestrekte tuinen; hij deed dezelve, in den uitnemend kostbaren, hoewel stijven, smaak van die dagen, geheel nieuw aanleggen; waartoe ook eene groote menigte van zeldzame fonteinen en ander waterwerk dienstbaar werden gemaakt. Hij had het genoeg, dat Rozendaal, in zijnen tijd, meermalen met een bezoek van den Stadhouder WILLEM III., Koning van Engeland, vereerd werd (42). — De Baron LUBBERT ADOLF TORK bragt mede niet weinig toe, om de plaats in luister te doen toenemen: niet alleen verbeterde hij het door JOHAN VAN ARNHEM aangelegde park, versierende hetzelve met die kostbare grotwerken, van welke vele nog tot heden toe des vreemdelings bewondering boeijen; niet alleen deed hij het oude wanstallige, naar den smaak en de behoefte der middeleeuwen ingerigte, slot verdwijnen en door prachtige moderne gebouwen vervangen; maar, terwijl de hervormde gemeente van Rozendaal tot dien tijd toe met die van Velp verbonden was geweest, stichtte hij ook eene kerk, met leeraarswoning en schoolhuis, en beriep, in den jare 1757, eenen afzonderlijken Predikant en eenen Onderwijzer der jeugd, welke sedert

(42) *D'Outrein, leven van J. VAN ARNHEM*, in den *derden druk van de Rozendaalsche vermakelijkheden*.

altijd zijn bezoldigd geworden door den tijdelijken Heer zelve, die ook de kerk- en schoolgebouwen onderhoudt. Ook de volgende Heeren, de Baron ASUEBB JAN TORK, broeders Zoon van LUBBERT ADOLF, en diens Zoon REINHARD JAN CHRISTIAAN, voor eenige jaren door eenen vroegtijdigen dood weggerukt, hebben van tijd tot tijd de plaats in uitwendig aanzien doen toenemen; maar de tegenwoordige eigenaar doet thans, naar een onbekrompen ontwerp, volkomen aan den kieschen smaak van onze dagen geëvenredigd, den aanleg der vorige eeuw vervangen.

Wij zagen reeds, dat Hertog KAREL, bij zijnen giftbrief, Rozendaal overgaf *met de hooge heerlijkheid*, waardoor den Heer het regt toekwam, om een gerigt aan te stellen, hetwelk, in zijnen naam, in alle zaken van hoog, zoo wel als laag rechtsgebied, uitspraak deed: dit regt, gelijk ook dat van de hooge jagt, is, tot op de verandering van zaken in den jare 1794, aan Rozendaal verbonden gebleven, en ook, sedert de gedeeltelijke herstelling der heerlijke regten in het jaar 1814, wordt deze plaats wederom als afzonderlijke gemeente en heerlijkheid bestuurd. Zij heeft eene uitgestrektheid van bijna 3000 bunders, waaronder ruim 1900 bunders heidegrond, en telt thans 53 huizen, van welke de opstand doorgaans het eigendom is der bewoners, terwijl de grond geheel aan den Heer toebehoort.

Van welke zijde men ook de ringallée der heerlijkheid binnentrede, overal wordt men door het statige lommer van eiken en beuken ontvangen. Eene prachtige laan voert naar het dorp, waar de vreemdeling zich, in een wél ingerigt logement, tegen billijke voorwaarden, al die gerijfelikheden verschaffen kan, aan welke, bij kortstondig verblijf of langer verwijl, de behoefte kan geboren worden. Men geniet er daar benevens een bevallig uitzigt, op het trotsche geboomte, tusschen welks bevallige groepen, aan de over-

zijde van een helder en snel stroomend water, het kasteel met zijne nevengebouwen te voorschijn treedt. Niet ver van hier bevindt zich de ingang tot het park, of de uitgestrekte tuinen. Geene oppervlakkige beschouwing is genoegzaam, om al het schoon van natuur en kunst, hetwelk deze, duizendvoudig vermenigvuldigd en gewijzigd, in zich vereenigen, op te merken, en naauwelijks is het mogelijk, naar waarde het genot te beschrijven, dat, reeds bij de eerste intrede, door oor en oog, en alle zintuigen tevens, gesmaakt wordt. Lanen van sierlijke wélgeladene of bloeiende Oranjeboomen, wier balsemgeuren de lucht vervullen, leiden naar een prachtig grotwerk, dat tegen de hoogten, die zich terrasvormig daar achter verheffen, met veel kunst is aangebragt, en tot welks zamenstelling de zeldzaamste overzeesche voortbrengselen dienstbaar zijn gemaakt. Onder en tusschen deze kunstrotsen bruist een zware waterval en werpen verschillende fonteinen in onderscheidene rigtingen hare stralen op. Maar aan de andere zijde ziet men langs veel hoogere sprongen tegen het uit diepe grachten opgebouwde huis, welks deftige moderne gevels een zonderling contrast vormen met den trotschen ouden toren (43), het eenige overblijfsel van den voormaligen burg, een reuzenwerk, met muren van veertien voet dikte, dat door den bouwmeester wijselijk behouden is, om den beschouwer, bij al den nieuwen luister, aan oud-vaderlandsche pracht en deftigheid, en aan reeds voorbijgegane heerlijkheid te herinneren.

Wanneer de late zoon van ad'lijk voorgeslacht
 Door 't doodsche stamhuis dwaalt in de oude burggewelven,
 En daar aan wand en muur in ridderlijke dragt

(43) Deze toren is het eerste gebouw hier te lande, dat met een afleider voorzien werd.

Der vad'ren beelden ziet, vol majesteit en kracht,
Rilt hem een huivring aan en klein schijnt hij zich zelve.

Zoo krimt mij 't hart in een als 'k Rozendaal aanschouw;
't Is mij een levend beeld der grooter voorgeslachten!

Die oude Gravenburg, die fiere torenbouw,

Die wijde reuzengracht, — 't maalt me alles trotsch en trouw
Dier helden grootheid af, die tijd en lot verachtten.

Dat eeuwig eikenbosch, dat, ondoordringbaar dicht,
Der vijf'ren nat omsuist met zijne donk're bladren;

Die stilte der Natuur, dat scheemrend twijfellicht,
't Stemt alles mij tot ernst; en, 't hart tot God gerigt,
Gloeit in mijn borst een sprank der vroomheid onzer vad'ren.

Die trotsche waterloop, zoo rijk aan pracht en sier,
Die beelden fier en stout, die bron en val bewaren,

Dat hoorn- en schelp-gewelf met ouderwetschen zwier,
't Verkondigt alles zaam oud Hollands rijkdom hier,
Door Neerland niet geërfd, maar eeuwig weggevaaren!

O, blijf zoo, Rozendaal! geen roekelooze hand
Ontsier door nieuwen tooi uw oude prachtsieraden!

Maar blijf een denkgesticht naar onzer vad'ren trant,

Dat, als des oudooms beeld, dat neêrziet van den wand,
De laatste neven spoort tot 't volgen van hun daden (44).

Voortwandelande onder het bekoorlijke lommer, langs bloeiende heestergewassen, onder het liefelijk geruisch en gesuis van bevallige watersprongen, komt men op den oever van een' prachtigen vijver. Aan de eene zijde is de breede waterplas op ongelijken afstand door een statig bosch omgeven; aan de andere zijde verwijdert zich het geboomte tot op het hoogste gedeelte van den naastgelegen heuvel, om plaats te laten voor grasperken en graanvelden, die in

(44) Ook deze dichtregelen, uit de pen van Mr. A. Boxman gevloeid, werden mij ter mededeeling in dit werkje afgestaan.

zachte glooijing tot op den oever nederdalen. Boyen de oppervlakte van dezen vijver verheft zich een eilandje, welks boorden, met keurig plantsoen omzoomd, zich in het heldere water spiegelen. Prachtig fonteinwerk, in smaakvolle verscheidenheid op hetzelfde aangebragt, verheft zijne heldere stralen in allerlei gedaante tegen het donkere loof der eiken en beuken, en tempert de zomerwarmte door verfrischende koelte, terwijl daar waar dit eilandje den waterspiegel vernauwt, een daar achter gelegen hoogere vijver zijne golven, met een' zwaren val, schuimende en bruisende in den lageren stort.

Men verlaat deze heerlijke waterpartij, om eene door statig geboomte dicht beschaduwde bergkloof te naderen, in welke het water, helder als kristal, in groote hoeveelheid ontspringt, en eene beek vormt, die zich van hier tusschen twee aanmerkelijke begroeiide hoogten heenwringt, om aan de vijvers haar water mede te deelen. Hier vereenigt zich het zachte en aanminnige, dat Gelderlands waranden kenschetst, met het trotsche en verhevene van hooger gelegene streken, en niet geheel ten onregte heeft men deze indrukwekkende plek met den naam van *Zwitsersehe partij* bestempeld.

Van hier strekt zich een prachtig bosch van eiken en beuken en dennen, ver uit over de hoogten, die het nu doorwandeld gedeelte der tuinen ten noorden en ten oosten omgeven. Breede slingerpaden voeren den wandelaar in alle rigtingen op bekoorlijke punten: in lagchende valleijen, waar het bloemrijk veldtapijt met het groen, dat de omringende bergen bedekt, eene treffende tegenstelling vormt; of op eene aanzienlijke verhevenheid, die het uitzigt over al de bosschen en tuinen en velden, van Rozendaal niet alleen, maar ook over de gansche omliggende landstreek, vergunt. Men vervolge het pad, dat over de hoogten oost-

waarts langs de tuinen heenslingert, tot dáár waar het geboomte door bouwland wordt afgewisseld; en men vindt op eene hoogte, door eene eenvoudige schaapskooi kenbaar, eene der verrukkelijkste uitzigten, welke deze omtrek oplevert: langs de zacht glooiende, met welig graan of andere veldvruchten prijkende heuvelvlakte, ziet men neder in de vallei, aan de eene zijde op een gedeelte der tuinen, met hunne vijvers en fonteynen en verscheidenheid van uitgelezen plantsoen, op het trotsche gebouw, en op nederige landwoningen, gedeeltelijk achter het groen verscholen, en aan de andere zijde, op eene laan van hooge statige eiken, over welke men echter van dit meer verheven standpunt kan heen zien, tot waar het Eltensche gebergte en de daarmede zamenhangende hoogten van het Bergsche bosch het verschieft bepalen.

Van hier, onder bestendige afwisseling van bevallige uitzigten, langzaam afgedaald zijnde, bevindt men zich aan den voet van eene andere hoogte, van die, namelijk, langs welke de breede geplaveide weg naar het dorp Velp heenloopt. Boven over die hoogte slingeren een aantal kronkelpaden, hier zich onder het digte groen verschuilende, dáár den wandelaar brengende op een meer verheven punt, waar de verwijdering van het hoog geboomte het vrije uitzigt vergunt, elders hem voerende langs vijvers en waterkommen, met keur van heestergewassen omzoomd. Zij vereenigen zich ten laatste op de heuvelvlakte, ter eere van WILLEM III. met den naam van *Koningsberg* onderscheiden. Amphitheatersgewijze verheft deze zich boven de omgelegen hoogten en biedt van haren top en betooverend alzigt op de vruchtbare akkers, de grasrijke weiden en het lagchende groen der tuinen en bosschaadien, die de bevallige landwoningen in en om het bekoorlijke Velp omringen; ter rechterzijde over de rij van heuvels die zich van hier tot Arnhem uitstrekken;

links op de trotsche lanen en de boschrijke bergen van Bilioen, terwijl de IJssel, op den achtergrond in zachte kronkelingen voortstroomende, het geheel als met een' zilveren band schijnt te omvatten.

Onder langs dezen berg loopt, zoo als reeds opgemerkt is, de weg, langs welken men, van Rozendaal, binnen een vierendeeluurs, te VELD terug gebracht wordt. — De kerk van dit dorp ligt niet aan den grooten weg, maar op eenigen afstand ten westen van denzelfden, ten blijvenden bewijze, dat zich dáár, in vroeger' tijd, het voornaamste gedeelte van het dorp bevond. Reeds in de elfde eeuw was deze plaats niet onbekend: want haar naam komt in eenen giftbrief voor van den jare 1028 (45); ook berigten ons de oude oorkonden (46), dat Graaf REINALD in 1342 het gerigt te Velp, met hoog en laag regtsgebied, aankocht van FREDERIK, Vrijheer van Baar. — Terwijl zich hier, nog slechts een' menschenleeftijd vroeger, aan den grooten weg alleen eenige weinige verspreide boerenwoningen bevonden, strekt zich thans, ter wederzijde langs denzelfden, eene aanzienlijke rij huizen uit, welke voor een groot gedeelte aangebouwd zijn door vreemdelingen, die, uitgelokt door de schoone landstreek, zich hier hebben neêrgezet, of er gedurende den zomer verwielen; ook zijn hier twee zeer wél ingerigte verblijven voor reizigers. — Deze rij huizen wordt tusschen beiden afgewisseld door het uitnemend fraaije, hoewel niet groote landgoed OVERBEEK, in welks schoon aangelegde boschjes en tuinen, van veel loopend water doorsneden en door verschillend fonteinwerk verlevendigd, den vreemdeling, op zijn verzoek, het genot

(45) Zie *Bondam, Charterboek*, afd. I, bl. 105.

(46) Zie mijne *Gedenkwaardigh. uit de Geschiedenis van Gelderland*, deel I. No. 384 en 385.

eener wandeling niet geweigerd wordt. Het huis, dat, met zijnen prachtigen voorgevel, over een ruim, door water doorsneden, terras, op den grooten weg uitziet, is het grootste uitwendige sieraad van het welvarende dorp.

Wanneer men hetzelfde voorbij is, vertoonen zich, ter wederzijde van den weg, de uitgestrekte lanen en boschachtige hoogten van BILIOEN, waarvan men nu slechts weinige schreden verwijderd is. — Het huis ligt verschoolen achter het hoog geboomte aan de regterzijde van den grooten weg: een bijweg loopt uit het dorp door het bouwland regt op hetzelfde aan; het heeft, met zijne vier hoektorentjes, aan het einde eener trotsche laan in breede dubbele grachten gelegen, een waarlijk oud-deftig aanzien.

Reeds in den jare 1076 vindt men van dit kasteel, en de tot hetzelfde behorende landerijen, gewag gemaakt, onder den naam van *curtis* (adelijk hof, heerlijkheid) *Bruoche* (47). Het was toen reeds eene aanzienlijke bezitting van den Roomsch-Koning HENRIK IV. en werd door dezen Vorst, nadat, door de onvoorzigtigheid zijner hovelingen, de Kapittelkerk van St. Pieter te Utrecht afgebrand was, tot schadevergoeding, aan dat Kapittel geschonken (48). Na meermalen door de Bisschoppen in het rustig bezit van deze plaats gestoord te zijn, verkocht het Kapittel dezelve, in den jare 1528, aan HENRIK DE GROEFF, Raad van

(47) Het woord *Bruoche* is hetzelfde als *Broek*. Bilioen is ook naderhand onder den naam van *Broch*, *Broke*, *Broek* en *Broekerhof*, bekend geweest. *Broek* beteekent eigenlijk een *lage waterachtige grond*, en wordt bij *Kiliaan* vertolkt door *palus*.

(48) De oorspronkelijke giftbrief, uitgegeven in *Bondams Charterboek van Gelderland*, afd. II. bl. 142, berust nog, zeer wel geconserveerd, onder de archieven van den Huize Bilioen. Wij laten dien hier achter volgen als *bijlage*, *lett. D.*

Hertog KAREL VAN BGMOND en Erfvoogd van Erckelents, Deze gaf de plaats, twee jaren daarna, voor 3300 goudgulden, aan den Hertog over, die nu het Kasteel, op de grondslagen van het oude slot Bruoche, in deszelfs tegenwoordigen staat deed opbouwen, en met den naam van *Bouillon* of *Bilioen* herdoopte. Hij genoot hier veelmalen het vermaak der jagt en had er, gelijk op meer andere plaatsen, eene door breede slooten of staketsels afgeperkte wildbaan. Deze wildbaan had hij laten maken van een gedeelte van het erf NEDERHAGE, hetwelk toenmaals nog niet onder Bilioen behoorde: het was, namelijk, het eigendom van zekeren VAN HOEVELICK, en werd, misschien omdat deze in eene zamenzwering tegen den Hertog gedeeld had, door hem in beslag genomen en gedurende vijf of zes jaren in bezit gehouden, in welchen tijd hij er veel boomen deed vallen, terwijl hij het land deed afgraven en aan Bilioen hechten: weinig tijds voor zijnen dood gaf hij het echter aan den regten eigenaar terug (49). — Toen ook, namelijk in den jare 1535, verkocht Hertog KAREL zijn huis Bouillon, met al de regten en vrijheden, door HENRIK IV. aan hetzelfde gehecht, aan ROELOF VAN LENNEP, zijnen Hofmeester en Drost van Middelaar, aan wien hij daarenboven, in het volgende jaar, de *Konijnwarande op en om den Keijenberg* vergunde (50). Sedert is Bilioen in het bezit gebleven der familie VAN LENNEP, tot dat het in den jare 1661 verkocht werd aan ALEXANDER Vrijheer VAN SPAEN, wiens in 1827 overleden afstammeling, de Baron JOHAN FREDERIK WILLEM VAN SPAEN, Heer van Bilioen,

(49) Uit aantekeningen, onder het archief van den huize Bilioen berustende.

(50) Van deze beiden berusten de oorspronkelijke gift- en opdragtbrieven op den huize Bilioen: zie van den eersten derzelve de kopij hier achter als *bijlage*, lett. E.

Ringenberg en Rosande, de plantsoenen en waterwerken in eenen uitmuntenden nieuwen smaak heeft doen aanleggen.

Het bovengenoemde Nederhage was reeds in den aanvang der zeventiende eeuw in het geslacht van VAN SPAEN gekomen. Een ander voormaals adelijk goed, OVERHAGE genoemd, dat ook aan Bilioen grenst en reeds in de veertiende eeuw bekend was, werd mede, in den jare 1711, door den eigenaar van Bilioen aangekocht, zoodat deze drie aanzienlijke goederen, thans vereenigd, te zamen eene bezitting uitmaken, die meer dan acht honderd aan elkander grenzende morgen lands bevat.

Bij het bezoeken van dit landgoed kan men eenen aanvang maken met de groote zaal op het kasteel, hetwelk aan bescheiden lieden, op hun verzoek, niet geweigerd wordt. De beminnaars der schoone kunsten vooral zullen hier met uitnemend genoegen een zeer ruim vertrek met eenen hoogen koepel aanschouwen, rondom met keurig half verheven pleisterwerk versierd, hetwelk eenige van de voornaamste overblijfsels der oudheid, alnog in of nabij Rome aanwezig, voorstelt: een groot kunstenaar heeft, met zijne gezellen, meer dan drie jaren aan hetzelfde gearbeid. Deze zaal bevat ook tafels van lava en andere uitwerpselen van den Vesuvius, verschillende versteeningen, marmersoorten en kostbare mozaïken.

Vervolgens, buiten het kasteel, de voorplaats regs om slaande, wandelt men over den buitensingel langs eene kleine maar fraaije verzameling van oranjeboomen, zeldzame bloemen en bloeiende heestergewassen. Aan de eene zijde heeft men daarbij het uitzigt over een breed water op het kasteel, en aan de andere zijde op uitgestrekte weilanden, met keur van rundvee bedekt, of op eene door eene lage omtuining afgeperkte en door fraaije damherten verlevendigde grasrijke vlakte, gedeeltelijk ingesloten door hoog geboomte en door-

smeden van eene snelvlietende beek, die, waar zij uit het bosch treedt, over zware steenbrokken heen bruisende een' prachtigen waterval vormt. Deze bekoorlijke wandeling om den singel leidt naar een heerlijk slingerbosch van eiken en ijpen boomen, door velerlei bloemdragend struikgewas afgewisseld, in hetwelk bijzonder de aandacht getrokken wordt door het rommelend geklots van eenen breeden waterval, die, met eene smaakvolle hermitage en andere rustplaatsen onder hoog gewelfde boomen, de bevalligste groep oplevert. Aan het einde van dit boschje gekomen, bevindt men zich onverwachts op den oever van eenen verbazend grooten vijver, verreweg den grootsten en prachtigsten, die hieromstreeks aangetroffen wordt. Digt hierbij deelt dezelve zijn water aan de grachten van Overhage mede, die, voorheen het grijze ridderkasteel met deszelfs nevengebouwen regtlijnig omringd hebbende, thans, nieuw aangelegd, in bevallige kronkels rondom een eiland slingeren, hetwelk de kostbare trekkasten en broeijerijen, de uitgestrekte moestuinen en boomgaarden van Bilioen bevat. De buitenkant van dit eiland levert vooral in het voorjaar, wanneer de menigvuldige vruchtboomen, die hetzelfde omzoomen, in vollen bloei zijn, eene verrukkelijke wandeling op. — Deze volbragt hebbende, komt men van zelf weder bij den grooten vijver, wiens smaakvollen aanleg men bij iedere schrede bewondert. Drie eilandjes, met fijne dennen, tulpenboomen en populieren bewassen, en omzoomd met rozen, acacia en jasmijn, geven bij iedere schrede het bevalligste rustpunt aan het over den breeden waterplas weidende oog; zij veroorzaken, dat men den vijver nergens in deszelfs gansche lengte kan overzien, en dat deze zich telkens in eene nieuwe gedaante, telkens met eene nieuwe en fraaijere bogt, vertoont. Rondom den vijver slingert, op verschillenden afstand, een breed wandelpad, met tallooze

verscheidenheid van boomen en bloemdragende heesters omzood: het brengt den wandelaar, beurtelings, nu op den oever van den breedten plas, dan onder het verkwikkende lommer van statig geboomte; het verschaft hem beurtelings het uitzigt op de bekoorlijke eilandjes, die zich in het water spiegelen, of op uitgestrekte weilanden, of op golvende korenvelden, achter welke zich de boschrijke bergen van Bilioen verheffen.

Van hier begeve men zich nu, door deftige lanen van zeer zware eerwaardige eiken en beuken boomen, naar de overzijde van den grooten weg — naar BEEKHUIZEN; dat Beekhuizen, hetwelk, nog slechts eene halve eeuw geleden, alleen een eenvormig eiken akkermaalsbosch en heidegrond vertoonde, in hetwelk nimmer eenige menschelijke stem, dan die van des boschwachters gezin en der houthakkers werd gehoord; maar hetwelk thans, door de zorg des laatst overleden eigenaars, in een paradijs herschapen is, waar iedere voetstap door verscheidenheid van schoon gekenmerkt wordt, en hetwelk, als het Eden van Gelderland, in het schoone jaargetijde, door inlanders en vreemdelingen, als om strijd wordt bezocht.

Treurig bedekte nog kortlings hier kreupelhout dorrende heiden,

Des houthakkers voet slechts strompelde op 't eenzame pad;

Kaal rees de zandige bergtop, en giftige dampen verspreidden

Een mist om de dalen, doorweekt van 't moerassige nat.

Toen zag het een engel; hij wenkte, en eensslags verrees er een Eden,

En pijnen en beuken beschaduwden bergtop en dal;

Droog werd de moergrond, en duizende beekjes, de heuvels ontgleden,

Weerkaatsten de stralen der zonne in heur fonklend kristal;

Donderend bruijste langs rotsen de schuimende waterval neder;

Omhoog in de wolken verspreidde de springbron haar stof;

En in dat bruisen en ruischen versmolt zich zoo zacht en zoo teeder

's Nachtegaals fluitend gezocht door den betooverden hof.

Stom van bewondring beschouwt, op den hooger bergtop gestegen,
 Een wandlaar die schepping, en wischt uit zijne oogen een' traan:
 Wandlaar, laat vloeijen die tranen! 't zijn paarlen in d' eerkrans
 geregen,
 Die 't hoofd siert van *Beekhuizens* schepper, den eedlen van
 SPAEN (51).

Aan de overzijde van eene brug, uit ruwe boomstammen zamengesteld, bij het begin der schoone Ossendaalsche allée, vindt men, een weinig ter linkerzijde afwijkende, langs eene snelvlietende beek, den ingang of het begin van Beekhuizen.

Men kan ook meer naar de rechterzijde eenen weg inslaan, en dan loopt de wandeling over vier bergen, die door gemakkelijke belommerde paden aan elkander verbonden zijn. Zij zijn bekend onder den naam van de *Keijen-* of *Sterrenberg*, de *Ossenber*, het *Amphitheater*, of de *Kamerdalsche berg*, en de *Michaëls berg*. Zij leveren de grootst mogelijke verscheidenheid van uitzigten op, terwijl verschillende gemakkelijke doelmatig aangebragte rustplaatsen den wandelaar de meest treffende natuurtooneelen aanbieden en hem vaak in éenen blik eene wereld vol verscheidenheid doen aanschouwen. Op den Keijenberg, het digst bij Bilioen gelegen, is, op het bovenste gedeelte van den stam eens hoogen booms, tusschen de zware takken, eene zitplaats aangebragt, uit welke men, langs een zestiental van dezen top benedenwaarts loopende lanen, het oog laat weiden, om het, aan het einde van elke derzelve, een verschillend, altijd verrassend en bekoorlijk rustpunt te ver-

(51) Ook dit dichtstukje vergunt mij de heer *Boxman* hier op te nemen.

schaffen. — Van den Kamerdalsehen berg kan men , aan de eene zijde , langs eene groote steilte in een digt belommerd dal nederdalen , of , aan de andere zijde , de wandeling langs de hoogte door eene lange laan voortzetten.

Maar wil men nu de wandeling over deze bergen voor- eerst daárlaten ; men kan dan dadelijk , na de brug , de *Lammeren-brug* genoemd , overgegaan te zijn , door de laagte , langs de beek , in Beekhuizen komen. Aller- bekoorlijkst is deze weg vooral in de lente , wanneer men voorttreedt onder het lommer , langs de bloeiende hagedo- ren , sering , jasmijn , acacia , en veel diergelijken , onder het liefelijk gezang der vogelen , die dezelve bewonen , onder het geruisch van papiermolens en menigvuldige watervallen , terwijl groote kudden van schapen en lammeren , door ha- ren herder geleid , het verschiet verlevendigen en iedere voetstap verscheidenheid biedt. Bij deze intrede in Beekhui- zen , wordt in het bijzonder de aandacht getrokken door eenen grooten vijver , op wiens oever men , naast eenen bree- den waterval , een verrukkelijk uitzigt heeft op de met bos- schen gekroonde bergen , die zich aan de overzijde verheffen.

Van dezen vijver komt men , door eene groote verschei- denheid van hoogten en laagten , langs menigvuldige paden , die , hier langs allerlei soort van laag boomgewas , dáár on- der het digte lommer , hier voorbij rijke waterwellen , dáár langs eene heldere snelvlietende beek , heenslingeren , aan de woning van den boschwachter , waar men zich van alle geriefelijkheden voorzien en ook paarden plaatsen kan. Ver- schillende van ruwe boomstammen kunstig zamengestelde huis- jes , hier omstreeks geplaatst , worden door den eigenaar aan de bezoekers van dit landgoed ten gebruike gegeven. Uit een van deze heeft men het uitzigt op een' buitengemeen prachtigen waterval. Uit eene spleet ter hoogte van veertig voet , komt het water spattende , spuitende en bruisende

voort; over en langs zware steenbrokken spoedt het zich wit schuimende heen; daarna vloeit het langzamer langs eene zachte glooijing, tot dat het zich in een kom of bekken verzamelt, om verder plotseling ruischend neder te storten. Uit een ander dier rustieke gebouwen ziet men op eene fontein, die, wanneer de zon de zich weinig minder dan veertig voet hoog verheffende en dan als stof nedervallende of door den wind verspreide waterdruppels bestraalt, door weerkaatsing en straalbreking, als zoo vele diamanten schittert, of zelfs een aanmerkelijk gedeelte van den regenboog vertoont.

Nog is er geheel aan het einde van Beekhuizen, daár waar dit landgoed door de heide wordt bepaald, eene plaats, *de Zomp* genaamd, waar men het meeste water uit den grond ziet opborrelen, dat de Bilioensche beek vormt, welke, na in haren loop, met een verval van meer dan honderd voeten, verscheiden watervallen gevormd en vier papiermolens, allen op den grond van den eigenaar dezer plaats, rondgedreven te hebben, zich in den IJssel stort. — Ook dit gedeelte van Beekhuizen bevat zeer romaneske partijen; men ziet er vele oude zware boomen, door menigte van bloemdragende struikgewassen afgewisseld, terwijl de Veluwsche zandbergen en de heidevelden, met talloze schapen en derzelve herders bezaaid, in het verschiët, met de tot hiertoe ontwaarde tooneelen van uitnemende vruchtbaarheid een zonderling contrast vormen (50).

Wanneer men van Velp den grooten weg vervolgt, dan heeft men aan de linkerhand nog eenen geruimen tijd een bekoorlijk uitzigt tegen de met allerlei boomgewas beplante afhelling der bergen van Beekhuizen, terwijl men

(52) Eene uitvoeriger beschrijving van dit landgoed is bij den drukker dezes uitgegeven, onder den tijtel van *Geldersch Arkadia, of Wandeling over Bilioen en Beekhuizen*.

aan de rechterhand de kleine, maar fraai aangelegde landgoederen, de KRUISSHORST en DEN BRINK, op eenigen afstand laat liggen. Bij het eerstgenoemde, aan de overzijde van den weg, ligt, tegen het hangen van den berg, eene herberg, de *Roskam* genaamd, dezelfde, op welke men, met de omliggende streek, van den Kamerdalschen berg, de uiterste grens van Beekhuizen aan deze zijde, bijna recht nederzag.

Een weinig verder dan deze herberg, moet men zich het genot van een uitstapje niet ontzeggen, hetwelk in het bijzonder voor hen, die alleen aan de eenzelvige tooneelen van eenen vlakken grond gewoon zijn, niet dan ten uiterste belangrijk kan wezen: om echter onnoodige omwegen te vermijden, is het, vooral bij deze wandeling, noodig, naar eenen wegekundigen geleider om te zien. — Ter linkerzijde van den grooten weg loopt een voetpad, tusschen tamelijk hooge met heide begroeide heuvels ingesloten, op hetwelk men van tijd tot tijd het oog rugwaarts moet wenden, om, tusschen de zich verwijderende kale heuveltoppen, in het verschiep de heerlijkste tooneelen van uitmuntende vruchtbaarheid en onovertreffbare verscheidenheid te aanschouwen. Het voert den wandelaar langs het bekoorlijk gelegene landgoed HEUVEN, waarvan ook het huis, in een aan drie zijden door tamelijke hoogten ingesloten dal, en een koepel, boven op de hoogste derzelve, op den grooten weg uitzien. Deze plaats, grootendeels sinds eenige jaren uit de heide aangemaakt, heeft, op hare bergen, eene groote verscheidenheid van heerlijke vergezigten, terwijl hare dalen bevallige wandeldreven bevatten, van kleine vijvers doorsneden. — Maar verder dezen zijweg, over eenen dorren grond, nog een vierendeeluurs volgende, komt men eensklaps, midden in de barre heide, bij eene landhoeve, wier uitgestrekte bouwlanden, aan alle zijden, door boomgewas,

tegen de koude, hier zoo ligt nadeelige winden gedekt zijn. Zij heet **HERKHUIZEN** of *Herinkhuizen*, en was reeds in het jaar 1473, onder dezen naam, als een boschje bekend (53). Met verbazing aanschouwt de wandelaar hiertans, gelijk op meer andere plaatsen, uitgestrekte welige graanvelden, door nijverheid aan den onvruchtbaarsten bodem ontwoekerd, maar hier baart dit te meer verwondering, wanneer men bedenkt, dat bij deze landhoeve geene put of bron gevonden wordt, maar de bewoners zich op den Zijpenberg, die nog een vierendeeluurs gaans verder gelegen is, van water moeten voorzien.

Deze **ZIJPENBERG** is vooral des vreemdelings bezoek overwaardig: niet alleen om het overheerlijk uitzigt, dat men van deszelfs hoogsten top geniet, over verschillende hoogten met heide en eiken hakhout en denmenbosschen bedekt, over de met landgoederen en lusthuizen bezaaide streek langs den kronkelenden loop van den IJssel, over de bekoorlijke verscheidenheid van groen, dat de uitgestrekte bergen en dalen van Beekhuizen versiert, ja over de, aan de andere zijde van den Rijn en den IJssel gelegene, Betuwische en Zutfensche velden, met tallooze torens vervuld; maar allermeeft is de Zijpenberg merkwaardig, om het water, dat men op denzelfen, aan den voet der hoogste verhevenheid, in grootere hoeveelheid dan ergens elders in dezen omtrek, uit den grond ziet vloeijen, zoodat het, op sommige plaatsen, zelfs in dunne straaltjes, langs de overhangende wortels der boomen afloopt. Van deze schoone gelegenheid tot eenen uitmuntenden aanleg, hoewel eene bezitting van den eigenaar van Rozendaal, is echter tot hiertoe geen gebruik gemaakt, zoodat dit heerlijke water, na nagenoeg alleen tot het drinken der schapen gediend

(53) Naar eene *Landrentmeesters rekening van dat jaar*.

te hebben, voor het overige ongebruikt in het zand terug zinkt. — Men kan van hier langs een smal voetpad over de heide, zacht afdalende, in een vierendeeluurs te Beekhuizen komen.

Maar wanneer men den grooten Zutfenschen weg weder vervolgt, van het punt, waar de holle weg, die, langs Heuven en Herkhuizen, naar den Zijpenberg leidt, denzelfven verlaat, dan blijft het gezicht aan de linkerhand bestendig door elkander opvolgende hoogten bepaald, waarbij men geene geringe sporen ontdekken kan van de verwoestingen, welke het van de bergen afvlietende regen- en sneeuwwater hier veelmalen veroorzaakte. Ter regterzijde van den weg, op eenen meer vlakken grond, nagenoeg tegen over Heuven, ligt het landhuis SCHERPENHOF, met zijne breede witte gevels, en, digt bij hetzelfde, het dorp REEDEN, bespoeld door eenen tak van den IJssel, *de Laak* genoemd. In de maand Julij des jaars 1818, kwam, na een zwaar onweder, een ontzettende waterstroom, van het gebergte achter Heuven, op dit dorp aan, voerde het te veld staande koren met zich voort, bedekte al de landerijen met zand, deed zware steenen en groote gevelde eiken boomen wegdrijven, en maakte den weg gedurende verscheiden weken onbruikbaar. Een levend vischje, eene zeelt, ter lengte van omtrent vijf duim, met het water van het gebergte afgekomen, maakt het waarschijnlijk, dat ook deze stortvloed door eene zich op de bergen ontlast hebbende waterhoos veroorzaakt zij: want meermalen had dit verschijnsel hier in eene mindere mate plaats. — Iets verder dan het dorp Reeden doet zich, aan de regterzijde van den weg, eene andere natuurlijke zeldzaamheid voor. Op een stuk bouwland, namelijk, niet ver van den oever des IJssels, ziet men eenen beuken-boom, wiens stam, op de hoogte van drie voet, den buitengewonen omvang heeft van 31 Rijnlandsche

voeten, en zich op deze hoogte in twee zware takken verdeelt, van welke de één 15, de ander 16 Rijnlandsche voeten (dus te zamen weder 31 Rijnlandsche voeten), in omtrek heeft.

Een weinig verder vertoont zich, aan de linkerzijde van den weg, naar de hoogte, het landgoed REEDEROORD, hetwelk, omstreeks het midden der vorige eeuw, aangelegd werd door den Raadsheer W. B. BRANTSSEN, in wiens geslacht hetzelfde zich nog bevindt. Van het huis, dat over een aanmerkelijk verheven terras op den weg uitziet, is een der vlegels zoodanig tegen de helling van den berg gebouwd, dat de zolder van denzelfden, die van achteren eenen afzonderlijken gevel heeft, met het hoogste gedeelte van den berg gelijkvloers is, waardoor op dezen zolder, die tot eene stalling en koetshuis dient, de paarden gezegd kunnen worden boven in huis te staan. Vóór het huis heeft men een verbazend ver uitzigt over het Zutfensche Kwartier, terwijl de voorgrond het dorp Reeden vertoont, in zijne bekoorlijke ligging, aan den voet der gebergten, door den kronkelenden IJssel omslingerd. Maar niet ver van hier, op eene nog grootere hoogte, in eenen aan alle zijden geopenden koepel, is het uitzigt nog ruimer. Het is zoo: aan de eene zijde is hetzelfde bepaald door de bosschen van Reederoord, die de grootere en kleinere heuvelen bedekken; maar van den anderen kant weidt het oog, hier langs al de bergen, die den IJssel omzoomen, met derzelver zand- en heidevelden, met derzelver donker groene bosschen, met het bouw- en weideland aan derzelver voet, met de menigte van buitenplaatsen, over dezelve verspreid, tot daar zich de torens van Arnhem, en, in het ver verschiep, de Nijmeegsche en Kleefsche gebergten vertoonen; dáár over de aan gene zijde van den IJssel gelegene vlakte, waarop men, van de stad Zutfen af tot aan de Munstersche grenzen toe,

tallooze dorpen en kleine steden, als op eene landkaart, kan onderscheiden (54). — Van hier kan men nu de wandeling over deze plaats nog zeer ver uitstrekken. Lange statige lanen, en breede slingerpaden door het digte koele lommer, brengen den wandelaar hier en daar op eene hoogte, bij een grasveld of bij een bloemperk, waar rozen, acacia en jasmijn de lucht met de liefelijkste geuren vervullen, waar het zich verwijderende geboomte, hier langs eene zacht afhellende glooijing, daar van eene groote steilte, op en over den digtbij stroomenden IJssel de bekoorlijkste vorgezigten opent. Schilderachtig is ook de ligging van een gebouw, dat van buiten slechts ruwe boomstammen, van binnen een ruim smaakvol *salon* vertoont: aan den voet der hoogten, onder hoog geboomte gelegen, heeft het over een breed water het uitzigt op den weg en de gansche bevallige streek. — Eene uitstekende natuurlijke zeldzaamheid kan men op dit landgoed niet onopgemerkt laten. Waar het wandelpad, op kleinen afstand westwaarts van het huis, over eene aanmerkelijk verhevene, maar door grootere hoogten opgevolgde vlakte heenslingert, ontwaart men, digt nevens hetzelfde, onder de menigte boomen, op deze in het bijzonder boschachtige plek, eenen ouden beukenboom, wiens dikke geheel holle stam, zoo wel in het heetst van den zomer, na lange droogte, als bij aanhoudend yochtig weder, ter hoogte van twee of drie voet boven den grond, met zuiver water gevuld is; een verschijnsel, op deze anders zandige hoogte, welligt het naauwkeuriger onderzoek eens natuurvorschers waardig, terwijl hetzelfde niet zonder gewigtige tegenbedenkingen schijnt verklaard te kunnen wor-

(54) Eer Reederoord tot eene buitenplaats werd aangelegd, lag op deze hoogte eene landmanswoning, met den bouwhof, waartoe zij behoorde, *Stikhuizen* genoemd.

den, door de vooronderstelling van eene sterke waterwel juist onder de diep geschoten wortels van den prachtvollen boom, wiens dertien, uit den hoofdstam voortkomende, stammen, voor het overige eenen kruin vormen, welke dien ook van verre doet onderscheiden.

Van Reederoord vervolgt men den grooten weg door de buurschap DE STEEG, en verder door de overheerlijke Middagter allée, eene dubbele laan van buitengemeen hooge en zware beukenboomen, die, ter lengte van meer dan een half uur, den grooten weg omzoomt. Het huis van MID-DAGTEN, welks verheven gebouw reeds op de hoogte van het dorp Reeden zigbaar was, ligt aan de rechterzijde van den weg, op den oever van den IJssel, terwijl, aan de linkerzijde, boschrijke heuvels verrijzen, door vruchtbaar bouwland afgewisseld (55).

Hoewel de geschiedenis zulks niet bepaaldelijk ten opzichte van deze plaats vermeldt, is het echter niet onwaarschijnlijk, dat zij, gelijk de stad Doesburg en meer andere plaatsen hieromtrent gelegen, haren oorsprong verschuldigd is aan den Romeinschen Veldheer DRUSUS, die, omstreeks den aanvang onzer jaartelling, aan het hoofd van eene aanzienlijke legermagt herwaarts kwam, en, toen hij zich gereed maakte om de wederspannige Vriezen te beoorlogen, de gracht deed graven, door welke, tot op den huidigen dag, de Rijn met den van de Munstersche grenzen komenden en zich op deze hoogte noordwaarts wendenden IJssel vereenigd is; misschien was het tegenwoordige Middagten toen

(55) De meeste der hier volgende berigten wegens Middagten zijn ontleend uit een oud handschrift, getiteld: *oorspronck van Middaghten*, hetwelk uit de oorspronkelijke charters, op den huize aldaar berustende, zou zamengesteld zijn; wij hadden echter geene gelegenheid, om het met dezelve te vergelijken.

een dier burgen, sterkten of blokhuzen, welke de Romeinen in grooten getale stichtten, ter bescherming van de vaart op de rivieren (56).

In later' tijd werd Middagten bezeten door het geslacht, dat van die plaats zijnen naam ontleende: reeds in de elfde eeuw waren de Heeren van MIDDAGTEN, als bijzondere gunstelingen der Graven van Gelre, door dezelve tot aanzienlijke waardigheden verheven. — Het was in den jare 1315, dat EVERARD VAN MIDDAGTEN zijn huis en burg, met al deszelfs toebehooren, opdroeg aan Graaf REINALD I. en het van dezen weder ten leen ontving. In dien tijd van algemeene verwarring, in welken alleen de magt des sterkeren besliste, was eene diergelijke vrijwillige verwisseling van vrij eigen goed (*allodium*) in leengoed (*feudum*), zoo wel voor de Graven of Hertogen, als voor de mindere Heeren, het eenige middel, om zich tegen de geweldige aanslagen van vermogende naburen, van onderdanen, of zelfs van bloedverwanten, bescherming te verschaffen. HENDRIK VAN MIDDAGTEN, de zoon van EVERARD, werd daarenboven, in den jare 1340, door REINALD II, met het *Overste Wildfurster ambt* op de Veluwe beleend, aan hetwelk niet alleen verbonden was het genot van jagt over de gansche Veluwe, maar ook het uitsluitend regt tot het grove wild, dat tot binnen de grenzen der heerlijkheid van Middagten verjaagd was, gelijk mede tot alle wild, dat, op de Veluwe, verlamd of kreupel werd. Het blijkt ook, dat deze regten, gedurende den tijd der Hertogen, bestendig uitgeoefend zijn: men verhaalt, dat toen Hertog KAREL eens, in den jare 1535, op de Veluwe ter jagt ging en bij die gelegenheid een stuk grof wild tot Ellekom, onder het

(56) *Ann. Florus* zegt IV. c. 12. » DRUSUS per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit".

gebied van Middagten, verjaagd was, hetzelfde door ANTON Heer van MIDDAGTEN gevangen werd, die ook, bij de aannadering des Hertogs, zijnen voet op het gevangen dier zou gezet hebben, zeggende: » genadige heer, ik sta hier op mijn grondgebied; » waarmede toen de Hertog genoegen moest nemen en het wild naar Middagten zien voeren. Tot in den jare 1625 bleef deze plaats in het bezit der afstammelingen van het oude huis van Middagten: in dit jaar werden REINIER en STEVEN ANNA VAN RAESFELDT, zonen van GOSEN VAN RAESFELDT (57), die met URSULA VAN MIDDAGTEN gehuwd was geweest, met dezelve beleend: zij was hun bij testament nagelaten door ANNA VAN MIDDAGTEN, eene volle nicht hunner moeder. Naderhand, namelijk in den jare 1666, kwam Middagten, door huwelijk, in het bezit van den Baron GODERT VAN REEDEN, Heer tot de Ginkel, dezelfde, die in 1691, na eene in Ierland roemrijk bevochtene overwinning en het veroveren van eenige sterke plaatsen, door Koning WILLEM III, tot Graaf van Athlone en Baron van Agrim werd verheven (58). Zijn afstamming, Graaf WILLEM GUSTAAF FREDERIK VAN REEDEN, Kamerheer van Zijne Majesteit den Koning, is de tegenwoordige eigenaar.

Nadat Middagten, vooral in den jare 1629, veel geleden had van het Spaansche krijgsvolk, dat ten dien tijde de gansche Veluwe door plundering en brand verontrustte, deed REINIER VAN RAESFELDT, in 1643, het nog overgeble-

(57) Het geslacht van VAN RAESFELDT was sinds lang in groot aanzien: in den jare 1558 werd BAREND VAN RAESFELDT, oud-oom van den hier genoemden GOSEN, met eenparigheid van stemmen tot Bisschop van Munster verkoren.

(58) *Cerisier, tableau de l'hist. des Prov. Unies, tom. VIII. p. 355.*

ven onde huis, dat met een viertal torens prijkte, met twee vleugels vergrooten; maar de eerste Graaf VAN ATHLONE deed het in 1697 geheel nederwerpen, en, op de grondslagen van den ouden burg, het tegenwoordige aanzienlijke gebouw stichten, waartoe hij zich van onderscheidene Italiaansche, Engelsche, Duitsche en Fransche bouwkundigen bediende. De trotsche steenen brug, die over de breede gracht naar het huis geleidt, ende met groote kunst zamengestelde trap in hetzelfde, behooren voorzeker onder de merkwaardigste voortbrengselen der bouwkunst hier te lande.

Na, op bekomen vergunning, het huis bezigtigd te hebben, benevens de uitgestrekte tuinen daar rondom gelegen, bezoeken men vooral, aan de overzijde van den weg, het reeds vermelde groote bosch, het schoonste sieraad van deze door natuurlijk schoon uitmuntende plaats. Van de zeven honderd morgen, waaruit het geheele landgoed bestaat, bevat dit bosch niet minder dan 120 morgen. Eerbiedige bewondering vervult den wandelaar, waar hij voorttreedt onder het dichte lommer der statig opgaande eiken en andere boomen, die hunnen kruin, met eeuwen beladen, ten hemel verheffen, en hunne takken tot een gewelf van loof vereenigen, om eenen tempel daar te stellen, wiens majesteit geen kunst evenaart — en, in verrukking opgetogen, ziet hij daar, waar het geboomte zulks niet belet, van de toppen der heuvels, op heidevelden en bouwland, op bosschen en tuinen, op den vruchtbaren oever van den kronkelenden IJssel, op het met dorpen en steden bezaaide Zutfensche Kwartier, tot daar, op de Kleefsche grenzen, de geborgen het gezigt bepalen. — Men sla de laan in, die tegen over het huis van Middagten op den grooten weg uitloopt en naar het bosch leidt; dan komt men, waar het pad zich naar de linkerhand wendt, in eene tamelijk diepe vallei, in welke de opgaande boomen door eiken schaar-

hout en ander laag struikgewas worden vervangen, over hetwelk zich, tusschen de bergen, op de stad Doesburg en de daar achter gelegene beemden, een heerlijk vergezigt opent; vervolgens leidt dit pad weder opwaarts naar eene hoogte, die aan het uiteinde van het bosch gelegen is en *de Kijkover* genoemd wordt. Van dezen top ziet men neder, ter linkerzijde op het dichtste gedeelte van het Middagter bosch, over deszelfs heuvelen en dalen onregelmatig verspreid; aan de rechterhand langs eene laan van statige hoog opgaande boomen, die in eene kloof of enge vallei geplant zijn, en wier kruinen nog de helft van de hoogte des bergs, op welken men zich bevindt, niet bereiken; regt vóór zich laat de wandelaar zijn oog weiden over den golfvormigen grond, met velerlei veldvruchten prijkende en door trotsche lanen doorsneden, achter welke het hooge dak van het huis van Middagten zich boven het statig geboomte verheft, en op den achtergrond ziet hij den IJssel in tallooze bogten langs vruchtbare weilanden slingeren, terwijl zich in het verschiep menigte van torens en gehuchten vertoonen.

Achter om deze hoogte (de Kijkover) ligt dwars door de heide een voetpad, hetwelk naar den ROUWENBERG, den hoogsten berg in dezen omtrek, leidt. De gevoelige wandelaar doet op dit pad bijkans geene schrede, zonder zijnen tred te wederhouden, om de bestendig afwisselende schoonheden der natuur eerbiedig te bewonderen. Maar alles wordt overtroffen door het uitzigt, dat de Rouwenberg zelf van zijnen top hem biedt. Aan de eene zijde vormen de Reederoordsche, Middagter en verder verwijderde Dierensche bosschen met de dorre heidevelden de treffendste tegenstelling; tegen over de zoogenoemde *Burmannie-allée*, die regt uit door de heide aangelegd is, vertoont zich de stad Zutphen, naderbij de stad Doesburg, en in het verste

verschiet de torens van Deventer; aan de andere zijde weidt het oog over de hoogten, achter welke Heuven, Herkhuizen en Beekhuizen zich verschuilen, met de heidevelden, het bouwland en de bosschen, die dezelve bedekken: daar achter vertoont zich de toren van Arnhem, en verder de vruchtbare Betuwe, met het hoog gelegene Nijmegen, en nog verder het hooge kerkgebouw van Grave, in het verschiet; regt vóór zich ziet men op Reederoord, met al deszelfs heuvelen en dalen, bijna als op eene vlakte neder, en, daarover heen, op de vruchtbare beemden aan gene zijde van den IJssel, waar het gezigt niet dan door de Eltensche hoogten en die van het Bergsche bosch beperkt wordt.

Van den Rouwenberg regt afdalende, kan men zich door de lanen van Reederoord weder naar den straatweg begeven; of ook, van de Kijkover, door de reeds vermelde vallei, langs het bevallig gelegen kerkje van de Steeg, wandelende, is men binnen weinige oogenblikken op denzelfen terug. — Vervolgende daarop den grooten weg, door de zware Middagter laan, dan ziet men, eer men aan het einde van dezelve gekomen is, aan de regterhand het dorp **ELLEKOM**, waar de eigenaar van Middagten het regt ter aanstelling van predikant, schoolonderwijzer en koster bezit, midden in vruchtbare graanvelden gelegen, en een weinig verder bevindt men zich reeds in de fraaije Dierensche laan, die bij het welvarende dorp van dien naam eindigt.

DIEREN en vele daaromstreeks gelegene goederen behoorden, vóór den jare 1647, aan de Balie der Duitsche Orde te Utrecht, die er eene Kommanderie gevestigd had: het werd den Duitschen Ridderen, vóór verscheiden eeuwen, geschonken door de Graven **VAN DEN BERG** (of *'s Heerenberg*), die alleen het regt van munt en zekere belasting of tol aan zich behielden. Ook deze plaats had in 1629,

toen zich hier eene aanzienlijke Spaansche legermagt neêr-
geslagen had, veel van het krijgsvolk te lijden (59). —
Maar in den jare 1647 werden niet alleen al de goederen
der Orde, maar ook de daar tusschen in liggende en vele
aangrenzende stukken lands van bijzondere personen, waar
onder ook het Ellekomsche bosch, aangekocht door den
Stadhouder WILLEM II., Prins van Oranje. Deze deed daar-
op het grootste gedeelte tot eene wildbaan aanleggen, die
met eene bijna vier uren gaans lange schutting omringd en
met eene menigte grof en klein wild voorzien werd; doch
het telkens na zware stortregens van de bergen afstroomende
water vernielde in korten tijd de kostbare omtuining en
liet de wildbaan open liggen (60). Maar het was voor zij-
nen zoon, WILLEM III., bewaard, om dezen aanleg met
koninklijke pracht te voltoojen, waarvan echter een groot
aanzienlijk gebouw, met kostbare schilderstukken pronken-
de, en fraaije tuinen, met grotwerk en watersprongen ver-
sierd (61), slechts iets meer dan eene eeuw lang getuigenis
hebben mogen dragen, want in den winter van het jaar
1794 werd al deze pracht, door de ruwe handelwijze der
hier gehuisveste krijgslieden, den vlammen en der vernieling
ten prooi. — De voormalige bezittingen van het huis van
Oranje te Dieren zijn tegenwoordig nog ten deele een do-
mein van den Staat, ten deele in handen van bijzondere
personen overgegaan. — Onder de laatste is ook de plaats,
waar voorheen het vorstelijk lusthuis stond. De tegenwoor-

(59) *Slichtenhorst, Tooneel*, bladz. 78. — Men toont nog,
midden in de heide, op een vierendeeluurs afstands achter Dieren,
de overblijfsels eener verschansing, uit welke de Spanjaarden den
toren van het naburige dorp Spankeren zouden beschoten hebben.

(60) *Keuchenii Gelria illustrata*, M. S. mihi p. 136.

(61) *Tegenw. Staat van Gelderland*, bladz. 513, 514.

dige eigenaresse , Gravinne VAN WASSENAER-TWICKEL, heeft er onlangs een nieuw huis , omgeven door smaakvol aangelegde wandeldreven , doen zetten.

Geenszins echter is alle gedachtenis van het verblijf der Stadhouders te Dieren verdwenen. Nog prijken de *Karolinen-* en de *Prins Willemsberg* , op bevel van WILLEM IV. aangelegd en naar zijne beide doorluchtige telgen dus genoemd , met hunne weergalooze sterrenbosschen: niet minder dan veertien lanen vereenigen zich op den top van den eersten; acht komen op den top van den tweeden te zamen. Het is in ééne der lanen van den Karolinenberg, op de hoogte van de zoogenoemde *boschwachters allée*, niet ver van het *Prinsessen-boschje*, dat men, over de toppen der hooge zware boomen heen, het, aan de overzijde van den IJssel, in eene laagte, gelegene Doesburg ontwaart, waardoor het gezigtkundig bedrog ontstaat, dat deze stad op eenen aanzienlijken berg schijnt gebouwd te zijn, en zich boven die boomen als in de wolken schijnt te verheffen.

Maar van het verblijf van WILLEM III., Koning van Engeland, aan deze plaats, bestaat het meest opmerkelijk overblijfsel misschien in de sporen van eenen jagtweg, nog onder den naam van *de Koningsweg* bekend (62), die tegen over het huis eenen aanvang nam en zich, over de hoogten van het Dierensche en van het Onzalige bosch, voorts over het Reedensche veld en de Rozendaalsche heide, tot aan de Kemperbergen, en van daar door het Ginkelsche veld tot aan het Eeder bosch, uitstreckte. — Onwillekeurig herinnert hier de naam van ONZALIGE BOSCH aan zeker gezegde van Keizer JULIAAN, bij gelegenheid dat de Quaden (een woest roofzuchtig volk, dat te voren de oevers van den

(62) Eenen dergelijken weg ontmoetten wij reeds vroeger, hier voor bladz. 57.

Donan bewoonde), door vijandelijke naburen verdreven, in het midden der vierde eeuw, hier over den Rijn trokken, de grenzen des Romeinschen gebieds aan deze zijde bestookten, en de Betuwe, die door de Saliërs, een met de Romeinen in bondgenootschap levend volk, bewoond was, overstroonden: het kriegsbeleid der tegen hen gezondene Romeinsche benden niet kunnende wederstaan, durfden zij zich alras niet meer openlijk vertoonen; zij hielden zich dus des daags schuil in een bosch, aan de overzijde der rivier gelegen, uit hetwelk zij des nachts de ongelukkige inwoners overvielen en alles met moord en verwoesting vervulden, terwijl zij in de nabijheid hunner legerplaatsen alle wegen onveilig maakten en ieder, die het waagde, zich daar omstreeks te begeven, het met den dood lieten bekoopen: hier over dan bij den Keizer geklaagd zijnde, zoude deze dat bosch het *wilde woud zonder genade* genoemd hebben (63). Ofschoon nu de geschiedenis niet duidelijk genoeg van dit voorval gewage, om met zekerheid te kunnen vaststellen, dat het bosch, waarin de Quaden zich ophielden, op de Veluwe lag (64) en dat van hetzelfde het thans nog zoogenoemde Onzalige bosch een gedeelte uitmaakte, moet men echter opmerken, dat de door onze oude Hollandsche kronijkschrijvers gebezigde naam van *woud zonder genade*, en de benaming van *Onzalige bosch*, beiden van één en hetzelfde door Keizer JULIAAN waarschijnlijk gebezigde latijnsche woord (*nemus infaustum*) de overzetting kunnen zijn; waarbij nog komt, dat in den ESSOP, een dominiaal

(63) *Van Loon, aloude Hollandsche Historie*, deel. I. bl. 215. *Wagenaar, Vaderl. Historie*, deel I. bl. 249.

(64) De geschiedschrijver *Pontanus* stelt, ook zonder genoegzamen grond, l. l. lib. III. p. 30, dat dit bosch in het voormalige Over-Kwartier van Gelderland te zoeken zij.

bosch, dat ten noorden aan het Onzalige bosch grenst, nog heden ten dage twee hoogten aanwezig zijn, die gemeenlijk de *Offerberg* en de *Afgodsberg* genoemd worden, en in hare gedaante en inwendige gesteldheid duidelijke blijken schijnen te dragen, dat oude bewoners dezer gewesten die eenmaal tot Godsdienstige verrigtingen afzonderden, terwijl nog voor weinige jaren aan den voet des Offerbergs eene met asch en overblijfselen van beenderen gevulde *urne* of *lijkbus* is opgegraven. — Wanneer men langs den *Koningsweg*, of over den *Karolinenberg*, in het Onzalige bosch gekomen is, doet zich voor hen, die het meest treffende, het ongekunstelde schoon der ruwe natuur beminnen, door dit en het zuidwaarts hieraan grenzende **ASSELTSCHE BOSCH**, gewoonlijk *de Tusselt* of *'t Asselt* genoemd, eene der verrukkelijkste wandelingen op, nu door een digt belommerd dal, dan over den top eens heuvels, die het bekoorlijkste uitzigt biedt, nu langs zware hoog opgaande boomen, dan door een onafzienbaar bosch van eiken hout, tot aan den voet van den reeds vermelden, boven allen uitstekenden *Rouwenberg* (65), die almede onder de voormalige wildbaan begrepen was, en waar men nog de sporen van een voorheen niet onaanzienlijk jagthuis ziet.

(65) Nog een andere weg, de *Burmanie allée* genoemd, hier vóór bl. 148 reeds vermeld, loopt van *Dieren* lijnregt naar den *Rouwenberg*, midden door die heide, welke de *Dierensche* en *Mid-dagter* bosschen van het Onzalige bosch scheidt.